

T E E N D Ö K

A

LÓTENYÉSZTÉS KÖRÜL.

I R T A

Báró WESSELÉNYI MIKLÓS.

KOLOZSVÁRTT, 1847.

BARRÁNÉ ÉS STEIN TULAJDONA.

Nyomtatott a kir. lyceum betűivel.

TEENDŐK A LÓTENYÉSZTÉS KÖRÜL.

Hogy az állattenyésztés — kivált gyáriparral nem igen bíró országban — a közgazdasátnak egyik legfontosb s azért figyelmet s elősegélést legérdemlőbb ágazata: ez tapasztalás s elmélet által bizonyossá vált azon igazságok közé tartozik, melyekben most már, józanon gondolkodó senki sem kétkedik. Az állattenyésztésben pedig, majd mindenütt fő vagy legfőbb helyet foglal el a lótenyésztés. Ezen utóbbi eset van kétségen kívül oly országban, melyben a lótenyésztésnek kedvező más körülmények mellett mind legelő mind takarmány szűkebb vagy becsesebb, hogysem hasznosb ne lenne: azokon sokkal drágábban eladható lovat, mintsem olcsóbb szarvasmarhát tenyészteni.

Honunk sok más ország fölött bíró a lótenyésztést illetőleg előnyökkel. A lótartáshoz s tenyésztéshez öröklött kedv létezik lakosi nagy részében; lovait olcsóbban nevelheti s állíthatja piacra, mint majd minden más tartományok; lófaja jó hirben áll, s most újra mindinkább válik kedvelté.

Mindez a honnak oly tőkéje, melyet nem öregbíteni s a lehetőségig nem gyümölcsöztetni: a hon jelenje s jövője elleni terhes bűn lenne.

Gazdászat s ipar bár oly ágát illetőleg is, melyet létrehozni s felvirágoztatni leginkább fekszik az államany érdekében; annak részérőli mindjárt kezdetben történő közvetlen beleelegyedés s cselekvő fellépés ritkán vagy soha sincs maga helyén. Ily gazdaszati- vagy iparág csak sokak hozzájárulta által kaphatván fel, sokakban kell ahoz kedvnek s ősztőnnnek lenni. E kedv s' ősztőn pedig, parancsoló s szabályozó rendeletek által létre nem igen jó. Szükség, divat s szokás által gyökerezve s bizonyos pontig fejlődve kell már a készségnek s hajlamnak valami iránt lennie, mielőtt kormányparancsok s törvény szabályai ótalmilag vagy serkentőleg biztos hatással működhetnének. A terjedés s fejlődés első korában, socialis uton s egyének által lehet leginkább gazdaság s ipar ágait sükeresen és czélszerűen emelni s előmozdítani. Mig ez nem történik: addig kormány s törvényhozás fellépése időelőtti, s inkább zavaró és leverő, mintsem kifejtő s élesztő.

A lótenyésztés is oly ága az iparos gazdaszatnak, mely ha egy országban terjedve s mintegy vérebe menve nincs a népességnek: hiábani sőt kártevő, ha a kormány vagy törvényhozás anak akár gyakorlati körében cselekvőleg fellép, akár másokat cselekvésre kényszerít.

Egyéneknek kell egy országban a lótenyésztést

előbb felkarolniok. Ezek hozhatják a lótarast, lovaglást, versenyt s lóvali vadászatot divatba. És ha több szerencsés körülmény s eszély a haszont — ezen hatalmas rugót — szerencsésen alkalmazza s hagyja játszani: ugy a lótenyésztés bizonyosan halad elő s terjed anyira, hogy mind méltóvá válik ara, mikint már a kormány s törvényhozás méltassa figyelmére s gondjaira; mind pedig bir már elég anyaggal, melyre kormányi parancsok s törvény által kimondott szabályozások hathassanak.

Nálunk a lótenyésztés, ménestartás már régóta meg van honosodva. Az ezekhez kedv különböző phasisokon ment át; hol nőtt hol apadt, hol nagyon divatozott hol háttérbe szorult. Az irány is a divat s körülmények szerint változott, — majd javító majd csökkentő befolyást gyakorolva. Mindezt egyének eszközölték.

Egyének törekvésének sikerült a testvérhonban 20 és néhány év előtt — a divatos izlést jól felhasználva — rókavadászatot s versenyt honosítani. Ezeknek valamint létesítésök nagyobbszerű s magasztosb czélból s indokból származott, mint sokan hiszik s képzelik: ugy mindkettőnek sokkal üdvösb következtései lettek, mint azt némelyek — pedant göggel tekintve le a nem értett tárgyra, s a dolog mélyébe látni nem birva — izetlen furcsálkodások közt állítják.

A rókavadászat, pályázás, s általában az ezeknek kíséretében járó több lovaglás, sokat fér-

fiasította nagyon elpuhult s még most is sok edzésre szorult ifjainkat. Azok nélkül nem hozatott volna azon sok jó angol mén s kancza Angolhonból, melyek azóta oly sok s jó ivadékokat szaporítottak.

Erdélyben is ugyanazon időben s ama mozgalmakkal összeköttetésben kezdetett meg az angol mének- s kanczákkal nemesítés. Mi hogy 24 év óta minő roppant előmenetelt tett: megítélheti, ki helyesen tud s akar ítélni.

Ez ujitás kezdetekor sok rozsat jövendőlt a haljóslatokat huhogók serge; s az epés gáncsoskodók s gunyolók még most sem fogytak el egészen; — de kevésre apadt számuk olyakból áll, kik vagy nem tudták vagy nem akarták az ujitott faju lovakat használatban próbálni ki.

Kik lovaink javulását tagadják, azoknak nincs mit mondanom, teendő próbákra utasítván őket; de szólok azon állításról, hogy „sok ménes enyészett el s tehát a lótenyésztés nem elé hanem hátra megy sat.“ Ere felelet az: hogy nem is az angol lovak terjedése óta hanem még azelőtt kezdettek a ménesek kevesedni. Magyarhonban a jobban jövedelmező juhtartás kezdette a méneseket fogyasztani. Erdélyben pedig a ménesek kevesedését főként az erdélyi adigi faj keletének csökkenése okozta, mit viszont leginkább a lóbeli divat- s izlésnek Európaszertei megváltozása húzott maga után. E mellett az, hogy sokan megkevesítették ménesöket vagy azzal felhagytak: egyik körjele azon betegségnek,

melyben Erdély ugynevezett mágnási s főbbnemesi családai az utóbbi időkben szűnődtek és szűnődnek, t. i. az erőnfelüli költés következtébeni elszegényedésnek.

Aból azonban, hogy sok ménes elenyészett, éppen nem következett a lótenyésztés akár szám- akár minőségbeli csökkenése, sőt talán annak inkább ellenkezője. A megmaradt kisebb ménesek jobban tartatván s ápoltatván, több csikót adnak.

A feloszlott nagyobb ménesek kanczái legtöbbszöre az országban maradtak, és sok egyén közt feloszolva csakugyan tenyésztésre használtattak. És annyival jobban használtattak mint előbbi birtokosaiknál, menyivel apróbb részekre s gazdák közt felosztott urodalom bizounyal jobban kezeltetik s többet jövedelmez, mint nagy tömegben együtt kezeltetvén. Igaz hogy a ménesek megkevesedtek; de a lótartók megsaporodtak.

Ország ló dolgáiban gazdasága nem a nagyon nagy ménesekben áll, hanem abban, ha sokan és mentőltöbben tartanak habár kevés számu kanczákat is. Hol van több ló mint Angolhonban s hol van kevesebb ménes mint ott? — Azt mit nálunk törvény értelmében is ménes név alatt értettek t. i. mintegy 40 kanczából állót — ott találni sem lehet. Csak 10 kanczája is igen ritka embernek van. De tartanak ezerek meg ezerek egykét kanczát, s tartják jól csikóikkal együtt.

Nálunk is azon felesek, kik a feloszlott méne-

sekből vettek egy vagy néhány kanczát, azokat jobban ápolták s tartották mint a ki eladta, s hihetn éppen azért adta el, hogy sem gonddal sem takarmánnyal nem győzte. Jól tartott néhány kanczáját a kisebb birtokos többnyire jó ménnel ménbérért hágatván, s jól és jó ügyelet alatt tartván, a néhány kanczája közül több vett s több hozott szerencsésen a világra csikót aránylag, mint a nagy ménes sok kanczája. Csikóikból pedig koránsem veszett el, nyomorodott meg s mecsevészett el anyi, mint amazokéból. Már pedig az ország lótenyésztésére nézve nem az számlál, hogy menyi ugynevezett anyakanczát tartanak; még az sem, hogy évenként menyi csikó lesz; hanem számlál az, hogy menyi 3 vagy 4 éves ló állittatik fel évenként; mert ekor válik az inkább eladási s használhatási czikké. Az pedig bizonyos, hogy jelenben hasonlíthatlanul több fiatal ló jó 3 vagy 4 éves kötőfékre mint ezelőtt; következőleg a lótenyésztés a lovak számát illetőleg is gyarapodott, — gyarapodott pedig még sokkal többet minőségben. Ezt, ki azokat nyereg alatt vagy hámban szintugy próbálta s próbálja, mint az ezelőttieket, csakugyan nem tagadhatja.

Mind mennyiségökre mind minőségökre tehát, a lovak e honban jó sokat gyarapodván, a lótartás is már sokat terjedvén s mindinkább népszerűsödven, látszik: hogy egyénileg e tárgyban nem kevés tettetett, s hogy az, mit tettek, megtermette gyümölcsét.

De már a dolog ugyszólván kinőtt az egyének

kezei közül. Minek most kell már történnie, t. i. hogy a lótenyésztés mentől közönségesebbé tétesék; és hogy jó lovak nevelése a köznépre is lehetővé s kedvelté váljék: olyan, mit már nem egyéneknek, hanem az állodalomnak kell tennie, s csakis az tehet.

Jelen van azért azon időpont, melyben helyes és szükséges, hogy kormány és törvényhozás lépjen fel, a dolgot előmozdítandó.

Hogy azonban az ország közvetlen működve, cselekvőleg lépjen fel, a pénztelenség s szegénység rajtunk nehézkedő átka nem engedi. Ez lehetlené teszi, hogy tetemes és sükert előidézhető pénzeszközökkel nyuljunk bármi üdvös cél elérése eszközléséhez. Szegényebbek vagyunk, mintsem legjobb akarat mellett is lehető lenne a szabad ajánlás különben is eredménytelen eszköze által csak jócska öszveggel is járulnunk a dologhoz. Áldozat s tetemes beruházandó pénzösszeg nélkül pedig, nagyobb-szerű és sikert biztosan nyújtandó lépések, lótenyésztés tárgyában sem tétethetnek.

A pénztelenségen, s a sükeres cselekvéstől elzáró szegénységen kívül, van még egy más betegségünk, mely ered is aból de okozza is azt, t. i. az adóiszony. Ez eltartóztat azon uttól, melyen minden polgárias nemzet haladva, anyi nagyszerűt tett és teszen. Míg azon kórságból ki nem gyógyulunk: el lesz zárva tőlünk azon egyedüli biztos mód, melylyel, kevés áldozat mellett is, egyenkint kicsi,

de összevitte nagyra óriásodó erővel nagyot lehet mozditani. Míg tehát a szükségeseknek elismert czélokrai közadózás üdvös órája nálunk is ütni fog: tehetlenségünk közepette csak folyamodhatunk s kérhetünk. Igaz: nemzet méltóságához illőbb tenni mint kérni, s magasztosb önérzetet nyujt közczélra adni mint jótéteményt elfogadni. Mégis nincs mit tennünk egyebet oly tárgyban, melyet ohajtanunk kell s melynek eszközlése csak roppant kárral s hátramaradással haladhat, de a melyre képesek nem vagyunk: mint jó fejedelmünk kegyességéhez folyamodnunk, s tőle kérnünk azt, mi mind e hon, mind az egész birodalom anyagi s erkölcsi érdekére nézve hasznos és szükséges.

Urunk királyunknak e hon minden lakói iránt tanusítani szokott atyáskodása mellett az is reméltetbeti bizonyos könyörgésünk teljesültét, miszerint e hon lótenyésztésének szám- s minőségbeli gyarapodásából mint első s bizonyos eredmény merül fel az: mikint Erdély képes lehet s a teendők megtétele után csakhamar képes is leend, az ő felsége lovasságához nemcsak sok, jó s tartós lovakat adni, — hanem szükség esetében az egészet lóval teljesen ellátni. —

Remélhetjük hű bizalommal teendő kérésünk sükerét azon körülményért is — mit ő felsége, a dolog állásáról értesülve, bölcsen átlátand — miszerint e tárgyban ritkán feltalálható termékeny tér nyílik az ő felsége atyáskodása számára; és hogy

bajosan találhatni ügyet, melyben oly nagy és anyiféle hasznos eredményt lehetne aránylag oly kevés áldozattal előidézni, mint eben.

Néhány ezernek reáaszánása, néhány törvényben kimondandó rendelet ezen országra boldogító s az egész birodalomra is nagyhasznu következményeket szülend.

Azok által ugyanis amellet hogy — mint mondtam — Erdély s a most még ahoz csatolva levő részek a katonaságnak szükséges jó és tartós lovakat bő és mindig bővebb mértékben adandhat: — anyira segitend ő felsége ezen elszegényedett honon, mint nem könnyen valami egyébbel. Világos ez, mert e hon nagyszámu s elmecsevészett ugyan de jóvérű közönséges kanczáiban s derék legelőiben oly kincscsel bir, melyet jól használva, a lótenyésztést e honnak dús jövedelmi forrásává, s lovali kereskedését élénkké s hasznossá lehet tenni. Az említett előnyök mellett még a eselédség olesósága, s a lónevelésre szükséges minden egyébnek is más országokhoz képesti jutányos volta, képessé teendi e hont roppant mennyiségű, mégpedig jó, s bárhol is kelendő lovat állítani elő; s képessé azokkal külföldre igen jutalmazó kereskedést üzni; mert vele, a lovait csak sokkal drágábban nevelhető Német-Frank- és Angolhon e czikkben nem versenyezhetend.

Ezenkívül a honban a közönséges lovaknak könnyen elérhető nagyobbá s erősbbé tétele által, me-

zei gazdaság, s belkereskedés tömérdeket nyerend. Igen sokat növekedendik a gazdaság folytatására s kereskedési fuvarokra kellető erő; ha, a mellett hogy száma is szaporodni fog az ara fordítható s fordítandó lovaknak, azok még egyszer oly erősek lesznek, mint a mostaniak. Mit azon pár ezer ló, mely most e honban gazdaságra s fuvarozásra használtatik dolgozni s húzni képes: azt nagy s erős, de a mostaninál nem kevesebb vérű fél- sőt harmadrészanyi ló könnyen végbeviheti. Mit tehát a többi dolgozni s előállítani fog: tiszta nyereség leend.

Teljesülést a mondottakért méltán remélve folyamodhatván az ország jó fejedelméhez, lássuk: mit kellene kérni s minő teendőket kijelelni?

Minden gazdászati s iparágra nézve létesítő, s létet öregbítő legfőbb eszköz s leghatalmasb rugó egyfelől az: hogy az előállítás lehetővé s mentől könnyebbé tétessék; másfelől: hogy az előállítandónak kelete legyen, s hasznot hajtszon. Mert a haszon azon egyedüli mellőzhetlen emelyű, mely ipart, s gazdászatot magas fokra segíthet.

Ezeknélfogva lótenyésztést illetőleg *először* is arról kell gondoskodni, hogy a lovat tenyészteni akaró — ha szegényebb sorsu is — tenyészthessen jó lovat; *másodszor*: hogy ha tenyészt, biztos lehessen abban, miszerint azt jól el is adhatja.

Ezekre nézve, a folyamodásnak s a teendőkül kijelelendőknek tárgyai lennének egyfelől: mentől több szegénysorsuak kanczáinak jó ménekkel ellá-

tása ; másfelől: a lótenyésztésből remélhető nyereség és haszon általi serkentés a lótenyésztésre.

I. Az első, vagyis a méneket illetőleg:

A lótenyésztésnek fontosságát nagyemlékű József császár felfogván, s átlátván, hogy mind a már meglevő lovakat, mind azoknak jutányos nevelhetését tekintvén, oly anyag rejlik Erdélyben, mely mind annak kereskedése, mind az egész birodalom érdeke előmozdítására használtathaték fel: enek következtében 1782-ben állíttatott fel császári méneket, egyelőre 54-et. Akor már át volt látva, hogy e szám kivált a lótenyésztés remélhető növekedésével nem lesz elégséges ; s azért fen volt hagyva a mének számának szaporítása, de a mi mindedig elmaradt.

A császári mének azonban nem tettek sok hasznót: leginkább azért, mivel azon mének nem voltak a honi régi faj s eredetileg keleti vérű paraszt kancazákhoz illők. E miatt haszon helyett még kárt is tettek, és sok tekintetben rontották a honi fajt.

Tudva van, miként keleti származatu eredeti lova honunknak, habár nem nagy s rossz tartás által — kivált a köznépnel — felette elaprósodott, — de zömök, köpczös és izmos alkotással birt, s igen jó mozdulatu, és sokat győző volt.

Tudva van az is, hogy ugyanezen faj egészen elváltozott. A múlt század első negyede után ugyanis, az akkori divat következtében: spanyol, nápolyi,

dán, s több ily faju apalovak hozattak akori ménese gazdáink által e honba. Mindezen lovak nagyobbára egyenesen az éjszaki vérből származottak lévén: az erdélyi keleti származatu lovakkal teljes ellentétben állottak, s egészen különböző s ellenkező tulajdonuak s alakuak voltak. Minek következtében amazokat egészen átalakították; de sok tekintetben nagyon is rontották.

A császári ménék is hasoneredetűek voltak; s ha tették is az ugynevezett paraszt lovakat nagyobbacskákká; de e nagyobbodás többnyire jószáguk rovására történt. Ezen ménék olykor ugyan nem a császári ménesekből hanem a honban vétettek; de méneseink — a mondottak szerint — eredetiségökből ki-lévén később vetkeztetve, az azokból vett kosorru, fenhágó, kevés csontu s izmu ménék nem illettek a parasztkanczákhöz; s azért ezek is rontották a fajt.

Alig terjedhet országban divat ugy el, hogy attól tehetősebb valaki ment maradjon. Így az erdélyi ménések is mind elárasztattak az akori divatos lófajokkal; s mind, nagyobb kisebb mértékben, oly alakuakká s tulajdonuakká váltak. A köznép lovaira azon divat kevesebbé hatott, de mégis korsosítottak azok közül is sokak el ménesekből s császári ménék által ugy — kivált az utóbbi időkben — hogy most sokkal ritkábban lehet eredeti típusu erdélyi parasztlovat még a székelyföldön s havasok közt is kapni, mint ezelőtt csak 20—30

évvél is — mit nagyrészt a határszéli ezredekhez küldött császári méneknek lehet tulajdonítani.

Ezeknélfogva, valamint igen kívánatos, hogy a köznép kanczái számára a mostaniaknál jóval több országos ménék létezzenek: úgy kívánatos, s csakis úgy lehet ez intézet hasznos, ha mindazon ménék a honi kanczákhöz vérré úgy, mint egyéb tulajdonságokra teljesen illők leendenek.

Ami azoknak számát illeti, amenyire a katonai hivatalok ebéli adataik után — habár csak hozzávetőleg is — e honbeli parasztkanczák száma felől tudni lehet: kell a mostani ménekhez még anyit állítani, hogy öszvesen legyen mintegy 150 darab.

Szükséges, hogy e ménék Erdélyben s az ahoz kapcsolt részekben vásároltassanak. Ennek szüksége és haszna világos: 1. Mivel az erdélyi székely s más parasztkanczákhöz illő méneket kapni nem lehet, mint a milyenek az angolménekkel nemesítettek s erdélyi ménesekből származottak. Bizonyos ez aból: mert lótenyésztési alapigazság az, miszerint a ménnek kell legalább anyira nemesnek lennie, mint a kanczának; s ezért a sokkal nemtelenebb északi vérrelí elegyítése a keletinek csak úgy sikerülhet, ha északi (mely nevezet alá kell a németfajok minden nemét sorolni) fajú kanczák nemesebb vérű keleti ménekkel párosítatnak. Hoszas tapasztalás bizonyítja, hogy ha ellenkezőleg keletifajú kanczákhöz németeredetű ménék használtatnak: ivadéuk mindinkább aljasodik. Nálunk pedig szintoly bizonyos,

hogy a parasztllovak keleti eredetűek, mint az, hogy az angollal nemesített ménesekből lovak keleti — mégpedig apjuk ágán keleti vérűek. Mert ugyanis ahhoz értő mindenki előtt tudva van, miszerint az angol televér lovak — a milyenek és a milyenekből származók a mostani erdélyi ménesekből ivadékok — tisztán elegyítés nélküli keleti vagyis arabs eredetűek. Hogy mi jól illik angol televér s olyantól származó mén erdélyi parasztkanczához: azt minden kétségenkívülivé teszi a már létező ugynevezett székely félvérű ló. Ezen igen győző, sebes s minden használati próbát igen jól kiállott s álló lovak ugyanis eredeti székely kanczáknak angol televér ménektől első- s másodizü ivadékaik, melyek anyáiknak minden jó tulajdonait megtartván, apjuk után anyival formásabbak s nagyobbak lettek, hogy tisztek alá is alkalmas, díszes és jó katonalovakat kaphatni 15 1/2 markosokat is, melyeknek anyjuk vagy nagyanyjuk alig ütötte a 14 markot. Azok, kik e lovakat vadászatra vagy sebes utazásra akár hátán akár hámiban már használták s használják, bizonyítbják, miszerint azokkal koránsem mérkőzhetnének sem az ezelőtti, vagyis a spanyol és németfajú ménesből erdélyi lovak, sem az olyanok, melyek aféle ménektől s parasztkanczáktól születtek.

Igen hasznos sőt szükséges, hogy az országos ménék itt a honban vásároltassanak 2-or azért: mivel már ez magában véve is lovaink nemesítését nagyon mozdítandja elő. Ilyen ménék ugyanis jó

áron fizettetvén, méneses gazdákra s másokra nézve is, kik egykét jó kanczát tarthatnak, nagy ösztön leend jó ló nevelésére annak tudata, hogy ha jó fajbeli s jól sikerült négy éves mént nevel: azt mint országos mént jó áron adhatja el. — Bizonyos lévén, hogy felesen lesznek, kik illetén méneket jó áron eladni ohajtanak: az is bizonyos, hogy e végre felesen fognak fiatal lovakat nevelni; sem hágatási bért sem jó ápolást nem sajnálандnak, — céljuk elérését csak etől remélhetvén. Így minden évben szép számmal leendenek az e végre nevelt több vagy kevesebb mértékben sikerült mének. Ez az egésze nézve tiszta haszon, nemcsak azért, mert, mivel a veendő ménékérti pénz az országban marad s anak tőkét szaporítja; s nemcsak, mivel a számos fiatal lovakból nagy választás leendvén, jobbnál jobb országos méneket lehetend vásárolni: hanem nyilvános haszon az is, miszerint az országos méneknek nevelt sok fiatal lóból csak néhány vétethetvén országos ménül meg, a többi katonák alá adathatik, vagy külföldre vitetvén, szép pénz kerülend érettök az országba.

Az országos mének tartásáról.

Mielőtt felszámitanók, hogy a 150 darabra nevelendő ménintézet tartása, valamint felállítása mibe kerülend: nézzük a mostaninak költségeit.

Tudatuk, miszerint Erdélyben a ménállomási hivatalra s intézetre évenként 13,028 f. e. p. megyen.

A tartományi pénztárból t. i. . . . 3000 f. —

Termékekben szabályozott árban
(reglamentare pretium) véve, mi a
contributioba számítatik . . . . . 3800 f. —

A közönséges állodalmi pénztár
ad évenként pótlékul . . . . . 5500 f. —

Mihez még a katonaság egyen-
ruhája járul fejenként 13 ft. (56-ra
számítva); összesen teszen . . . . . 728 f. —

---

mely . . . . . 13,028 frtot
tevő összevaggel következők fedeztetnek:

a) *Tisztek, altisztek s közemberek fizetése, u.m.*

1	Kapitány	1397	ft.	36	kr.
1	Főhadnagy	780	—	„	—
2	Örmester	378	—	„	—
11	Káplár	1267	—	„	—
40	Közvitéz	2184	—	„	—
2	Kocsis	146	—	„	—
2	Tiszti szolga . . .	109	—	30	—
1	Főkovács	270	—	„	—
1	Alorvos.	198	—	„	—
2	Alkovács	390	—	„	—
1	Számvezető tiszt .	300	—	„	—
1	Hadi írásh	240	—	36	—

7660 f. 42 kr.

b) *Istállói s egyéb kellékek . . 839 f. 18 kr.*

c) Naturalekban:

25,185 kenyéradag 2 krjával 839 ft. 30 kr.

21,522 szállásdíj 1 krjával 358 — 42 —

27,627 zabadag 4 krjával 1841 — 48 —

22,800 szénaadag 2 krjával 760 — „ —

3800 f. —

d) Egyenruhákra . . . . . 728 f. —

Összesen . . . . . 13,028 f. —

Ezek következtében áll egy mén évenként 241 $\frac{1}{2}$ ft-ban ezüst pénzben, — az istálók s más épületek fen-tartását nem is számítván.

Ezen költség nem szaporodnék a mének számával egyenlő arányban. — A fén elősorolt, mégpedig ne-vezetesb költségek közt ugyanis több rovat van, melynek szaporodni nem, vagy csak kevés mérték-ben kell, például a fő- és az altisztek valamint a kovácsok számuk s tehát az ezekrei költségek. — Továbbá lehetne s kellene némelyeket gazdaságo-sabban rendezni, például csak minden 3 ló mellé egy legényt. — Minthogy körülbelöl 50 ménállomás lenne: az ott keze alatt levő három mén takarítását, étetését s mind a háromnak minden nap okvetlen kellett illő meglovaglását is meggyőzné. De hogy a hágatási kezelés jobban mehessen, s a felügyelet a ménekre anál jobb legyen: czélszerű lenne, a há-gatás idejére minden állomásra a lovas ezredeből egyegy, jó utasítással ellátott, biztos altisztet ren-

delni. Az is kevesitené a költséget, hogyha a ménnek, előforduló betegségeikben hasonszenvileg gyógyíttatnának. Amely gyógymódnak lovak körüli igen hasznos és sikeres voltát igen sok és különféle próba teljesen bebizonyította.

A mostani mének tartását, igaz, hogy a regulamentaris áron számított zab s széna — valamint a személyzet számáraí kenyéradagok is, — nemkülönben a Schlafkreuzer, s egyéb hasonlóan szabályozott árban vett kellékek olcsóbbá teszik. Remélni lehet azonban, hogy ezentúl az eredetileg Mária Theresia által nyilván a köznép könnyebbitésére behozott, s akkor a piaczinál még magasabb regulamentare pretium idő teltevel nagyon károssá vált intézete, általában megszűnend. Szintoly botrányos, mint a szegénységet károsító rendszer is az, miszerint a szegény paraszt, termékeit, melyeknek csak előállításá is neki olykor többbe kerül, s melyért, kész pénzben eladva jóval többet kapna, — olcsóbb áron tartozik az aerariumnak adni.

Nem regulamentare pretium szerint tehát, hanem középharányu piaczi árt véve fel, egy mén évenkénti tartása iránt következő körülbelöli számítást lehet tenni:

Szénát most kapnak a mének — valamint minden könnyülovassági katonalovak — napjára 10 fontot. Ez, ha szénát kellene is adni, igen sok lenne. Bő tapasztalás után állithatni, miszerint a széna lónál nemcsak nélkülözhető, sőt nélkülözendő. Min-

denütt, hol sok széna adatik — kivált ha nem csinálnak a lovak rendesen elég mozgást — sok a kehes ló. Erdélyben a száraz keh oly közönséges volt, mikép lehetett nemcsak egy, a régi szokás szerinti hatos fogatot látni, melyben három vagy négy kehes volt. Idős ménnek többnyire a megkehesedés volt sorsa, — úgy hogy csaknem kivétel volt amelyik meg nem kehesedett. S igen gyakran érte e baj a lovakat még fiatal korukban. — Hogy ez nem a fajban volt, kitetszik aból, hogy a kanczák, holmi igások, valamint a paraszt lovak is, melyek nyáron át legelön voltak, télben pedig inkább szalmát mint szénát kaptak, nem kehesedtek meg.

Mintegy 20—25 éve, mióta sikerült példák s rábeszélés által meggyőzni honosinkat afelől, hogy a sok széna s a kevés vagy nem rendes mozgás a kehesedés oka. A mint kezdtették a lovakat kevesebb szénára s több mozgásra fogni, úgy kezdték a kehes lovak fogyni. Most igen ritkán fordul egyegy kehes ló elő. — Nekem, ki csak akkor adok lónak szénát, mikor nincs elegendő mennyiségű s jó minőségű szalmám — de természetesen akkor is keveset — s kinél minden nap istálón levő minden ló nemcsak lépésben, hanem sebes üggetést s vágatva jó izzadásig lovagoltatik: van már több 20 événél, hogy egyetlen egy lovamon kívül több nem kehesedett meg.

Én, kivált hágóménnek legczélszerűbbnek tartom épen nem adni szénát: hanem jó árpa- zab-

tönköly- vagy tavaszbuza-szalmát, vagy ha ez nincs, őszbuza- vagy rozsszalmát, részint egészben, részint szacskául vágva s zabbal elegyítve vi-
zesen.

Enélfogva ohajtom, hogy az országos ménnek is szalmán tartassanak.

A szalma különböző nemeinek különböző táperejök van, s ugyanazonféleből az új sokkal kevesebb táperővel bír nehézségéhez képest, mint az ő. Jó szalmából mintegy 2—2½ anyi kell, ha ő, mint szénából, ha új 4—4½ anyi.

Hogy mindig jó ő szalma adassék, arról lehet gondoskodni; mert mindig előre kell egy évi gyűjteményt venni.

Az árpaszalmát tartják legjobbnak. Azonban a zab, tavaszbuza, tönköly s őszbuzaszalma is igen jó, ha eső nem verte s nem dohos. A rozsszalma is igen használható, kivált szacskának. — Jó e szalmanemeket változtatva használni, főként azért, hogy a lovak inkább nem unnak bele. Minden szalmaneműek közt azonban legjobb a törek — jó, ép szalmábólí, — kivéven az árpáét, mely kalászáért nem használható. Tapasztalás szerint elég egy lónak az alábbi mód szerint nevelvén az adandó szalma táperejét, 10 font. Ezen szalmának legalább fele szacskául adandó.

Igen hasznos hágás után egy hónapig a méneknek fűvet adni. Enélfogva 11 hónapra tesztek száraz élelmet; s ekor a 334napra egy ménre 33 mázsa

40 font szalmát számítok . . **33** mázsa **40** font.

Szükséges még, alomnak is fejenkint **5** font szalma, mire rozs-szalma legjobb. De enek is penész s dohosság nélkülinek kell lennie; mert a lovat nem lehet eltiltani atól, hogy aljából ne egyék. Ere kell egész évre . . . **18** mázsa **25** font. Következöleg szalma őszszen . **51** mázsa **65** —

A szalma, nehézségére nézve is különbözö. Így árpaszalmának kalangyája (**26** kéve) közepes nagyságu kévéket vévén mintegy **100** font.

Zabszalma . . . . . **80** —

Tavaszbuzaszalma . . **90** —

Őszi — — . . **130** —

Rozs — — . . **182** —

A szalma kalangyáját tehetni e honban, egy félét, s egy évit a másikba véve, **12** kr. értéküre. Jó tehát mázsája **15** krba. Következöleg egy ménnek kellö őszszen szalmának ára . . **12** f. **51** kr.

Fü — **15** ló megérvén egy közönséges szekérrel — napjára: egy lóra egy hónapra kell két szekér; minek értéke . . . . . **4** f. —

Mivel szénát nem számítok, azért zabot többet rovok fel a mostani, napjára **5** kupa zabnál; s veszek a hágas idején kivüli **240** napra, napjára **6** kupát. Ez az Erdélyben or-

szágoson határozott 20 kupás *) vékát vévén fel — őszszesen teszen 72 vékát 5 kupát. A hágás ideje alatt 9 kupát véve napjára = 56 véka őszszen 128 véka 5 kupa.

A zab mindenkor az év azon részében vétetnék, melyben legjutányosb, azaz october elejétől új évig. Erdélyben a zab, azon évszakban melyben legolcsóbb, 20 kupás nagy vékája 8 kr., midőn legdrágább 14 — 16 kr. közt áll. Azért átmérőleges árnak 12 krt. vehetünk.

Igy a fenszámitott 128 véka, 5 kupa zabra kell őszszen . . . . . 25 f. 39 kr.

Emlitém főnebb, hogy a szalmának egy része szacskául adassék. Legjobb ha a megvágott szacska kevés lisztes vízzel nemcsak megfecskendeztetik, hanem felgyúratik, úgy hogy a mondott keverék, mely sűrű leveshez legyen hasonló, reáragadjon s átjárja. Igen jó az ily felgyúrt szacskát akkor adni, midőn az éledés első fokát eléri. Ekor frissen sült kenyér-

---

*) E mértéknek jobban érthetése s biztosb alkalmazhatása céljából tudandó, miszerint a kupa alatt oly hengeralku mérték értetik, melynek átmérője 3, 86, — magassága 6, 96 bécsi hüvelyk.

hez hasonló illatává lesz; s ekor van benne legtöbb táperő kifejlve.

Ezen keverék készítésére egyegy lóra számítok egyegy kupa törökbuzalisztet, — mi e célra legjobb, — úgy azonban, hogy csak egyegy fél kupa vétessék minden ló után a keverék csinálására, melylyel az egész tömeg több kádban felgyúratik. A minden lótóli másik félkupa pedig maradjon a végre, hogy aból a szükséghez képest azon lovak kapjanak többet vagy kevesebbet, melyek több táplálást igényelnek.

A fejenkinti egy kupa liszt egy évre teszen 18 véka 5 kupát.

A törökbuzának is vékáját, — azt törökbuzaszedés után december végéig szedvén be — közönséges árt véve fel, nem lehet 24 kr-nál drágábbra tenni, — mi teszen ősvesen 7 f. 18 krt.

Só egy lóra 12 font, melylyel a szacska felgyúrására készülő keverék sózatik meg. Ezt — hulladéksó is jó lévén, mit most az aknáknál többnyire vízbe hánynak — pénzre nem szükség számítani.

Vasalásra — egy évre 12 pár patkót és 168 szöget számítva . . . 5 f. —

Lepedő vagyis vászontakaró 2
 évre egy, melynek ára 1 f. 40 kr.;
 tehát egy évre . . . . . — f. 50 kr.

Három évre egy heveder; ára
 1 f.; ebből esik egy évre . . . . . — f. 20 —

Három évre egy kötőfék; ára 1 f.;
 tehát egy évre . . . . . — f. 20 —

Két évre egy lovagló kantár
 (Wischgum) = 2 f. Ebből egy évre
 esik . . . . . 1 f. — kr.

Egy évre négy kötél 8 krjával — f. 32 kr.

Minden három lóra 2 évre 1 va-
 karó, 24 krjával . . . . . — f. 20 kr.

Minden 3 lóra évenként egy
 kefe 48 krjával. — Esik egy lóra

Három évre hágatási fék (Kapp-
 gum) ahozi kötél s hágatáskor kan-
 czákra teendő karikás-kötél s heveder
 3 évre 3 f. 18 krjával; — tehát egy
 évre . . . . . 1 f. 6 kr.

Pokrócz takarónak s nyereg alá
 6 évre egy darab. Ára 3 f.; tehát
 egy évre esik . . . . . — f. 30 kr.

Nyeregbunda hat évre, 3 f.; te-
 hát egy évre . . . . . — f. 30 kr.
 (mert természetesen a lovaknak ma-
 gyar nyereggel kell lovagoltatniok).

Ezek szerint egy ménnek tartása
 a személyzet nélkül jó . . . . . 60 f. 16 krba.

A személyzetet illetőleg:

Minden három ménhez egy embert számítván,
a 150 mén mellé alkalmazandó 50 katonának a mostani
fizetés szerint személyenkint 54 f. 45 kr., tehát
összesen . . . . . 2737 f. 30 kr.

18,250 kenyéradagokban,
egy adagra egy kupát számít-
va = 912 $\frac{1}{2}$ véka 56 krjával
val . . . . . 851 f. 40 kr.

Ruházatra fejenkint . . . . . 13 f.

Összesen . . . . . 650 f.

Tehát mindössze . . . . 4239 f. 10 kr.

A négy hágatási hónapban
az 50 ménállomáshoz a lovas
székely, s más az országban
lévő lovas ezredektől, valamint
a most hannoverai király nevet
viselő erdélyi lovas ezred ré-
széről rendelendő 50 biztos al-
tisztnek vagy akár közvitéznek
pótlékpénzül napjára 6 kr. Te-
hát fejenkint 36 f. 30 kr.

Összesen . . . . . 1825 f. — kr.

Fő- és altisztekre nézve:

A ménesintézetnél fő- és altisztek most is fog-
lalkoznak az újoncz katonalovak vételével s keze-
lésével. Ezen vétel s kezelés ohajtásunk szerint, s

remélhetőleg nagyobb kiterjedést nyervén, több munkát is adand. A ménék megszaporodott száma is a felügyeletet terhesebbé teszi: arra nézve jó lenne mind a mostani tiszti személyzetet még egy főhadnaggyal nevelni, mind pedig a többieknek is fizetés-pótlékot adni. Ezen pótléokra a fő- és altisztek közt aránylag elosztandó 1000 ftot lehetne számítani.

Igy ezeket a fenebbiekhez sorolva, következőleg állana a számítás:

a) Tisztek rendes fizetése (két főhadnagyot számítván) . .	3257 f. 36 kr.
b) Altisztek rendes fizetése .	1645 f. — kr.
Ugyanezeknek egyenruhára . . .	169 f. — kr.
4745 kenyéradagjaik a gabona átmérőleges árát 56 kr-ra vé- vén (oda érven, hogy ez is, mint minden termékek az év azon szakában vétessék, midőn az legolcsóbb szokott lenni) ösz- szesen 237 véka 5 kupa; — piaczi ár szerint	221 f. 26 kr.
c) Fő- és altiszteknek pótlék .	1000 f. — kr.
d) 50 közembernek rendes fizetése	2737 f. 30 kr.
Ezeknek egyenruha	650 f. — kr.
18,250 kenyéradagjaik ha- sonlóan piaczi áron	851 f. 40 kr.

e) A hágatás idejére a mon-
dottak szerint segítségül rende-
lendőknek pótlék . . . . . 1825 — „ —

A fenebbi számítás szerint
tehát . . . . . 12357 f. 12 kr.

Tartatik most a ménintézetnél 8 hámos és 2 háas
ló. A helybeli s rövidebb távolságai szükségekre
akár hámban akár nyereg alatt magok a mének hasz-
náltathatnak a nélkül, hogy az kárukra lenne; sőt bi-
zonyynyal hasznukra válnék, miután a méneknek min-
den nap mulhatlanul elegendő mozgást kell csinálniok.
Külön háaslovak tehát egészen mellőzhetők. Azonban
azért hogy a tiszteknek hágási állomásokra s a katonai
ujonczlovakért is gyakori utakat kell tenniök: tar-
tassék 9 hámos ló, azaz három hármas fogat, mely
jobb utba 4 kettős fogatul is használható.

Ezen lovakra évenként a fenebbi számítás sze-
rint (egyre 60 f. 16 krt véve) kell 542 f. 24 kr.

Kocsisok fizetése s ruházata 172 — „ —

Ha és mikor ezek a szükségessé válendő uta-
kat nem győznék, előfogatok lennének haszná-
landók.

Ezek szerint az intézet személyzete s más ke-
zelési költsége teszen . . . . . 13071 f. 36 kr.

A mének tartása s kellékei a
főnebbi számítás szerint . . . . . 9040 — „ —

Következőleg az egész intézet

állana — a ménék vételét oda nem
számitva évenkénti . . . . . **22111 f. 36 kr.**

Esik ebből egy ménre **147 f. 24 $\frac{3}{4}$ kr.**

A ménék vételéről, s azok vételi áráról:

**A mostani ménék Mezőhegyesről jöven, ott az
ugynevezett könnyűfélék (leichter Schlag) 1000,
a nagyobbfélék (schwerer Schlag) 1500 pengőrt
vétetnek, vagy is anyiba számíttatnak fel.**

Ha — mint már felebb mondatott — ezentul a ménék itt e honban vétetnek: elég magas árak leendenek a vér s nagyság fokozata szerint a következő táblázatban kimutattak:

Vér.	nagyság		ár	nagyság		ár	nagyság		ár	nagyság		ár	nagyság		ár		
	ma- rok	hüv.		ma- rok	hüv.		ma- rok	hüv.		ma- rok	hüv.		ma- rok	hüv.			
Erdélyi s székely fél.	14- től	3- ig	300	15- től	1- ig	400	15- től	1- ig	500	15- től	2- ig	600	15- től	3- ig	700	16- fe- lül	800
Angol fél.	"	"	"	"	"	"	15- től	1- ig	600	15- től	2- ig	800	15- fe- lül	3- ig	900	"	"
Angol tele.	"	"	"	"	"	"	15- től	1- ig	700	15- től	1- ig	800	15- fe- lül	2- ig	1000	"	"

14 marok 3 hüvelytől 15 m. 1 h-ig ménnek kicsinyecske mérték; de szükségesnek vélem most eleinte — legalább néhány évig — ekkora méneket is tartani. Vannak főként a havasos helyeken különben jó vérű s alkatu de oly kicsiny kanczák, hogy nagyobb ménekhez nem valók.

15 m. 1 h-en alól azért nem tettem angol félvért, s 15 maroknál kisebbet angol televért sem, mivel az azon különben nagyféle fajokból ily kicsiny példányok csak oly elmeceveszettek lehetnek, melyeket ménekül használni jó nem lenne.

A kimutatás szerinti árkülönbségnek motivatioja következő.

A kisebb, de 15 m. 1 h-től 15 m. 3 h-t mégis megütő székely vagy erdélyi félvérnek — felvévén hogy a kanczák, melyektől származtak, nem oly nagyon drágák, 500—700 frt 4 éves korában bizonynyal elég jó ára, valamint 14 m. 3 h-től 15 m. 1 h-nyi nagyságúaknak a 300 és 400 frt.

A rendszerint sokkal drágább angol félvér kanczáktól született de 15 m. 1 h-től 15 m. 2 h-nél nem nagyobbaknak is elég ára mondott 600 pg. frt; mert ezeknek a nagyság, sajátosságuk s megkívánható kellékek lévén: ha nem nagyok, az becsoke az erdélyi vagy székely félvérűekkel egyenlővé teszi.

A televérnek, mivel sokkal becsesebb és drágább kanczáktól való; s eben, ellenkezőleg mint az angol félvérben, az, hogy csak 15 m. nem vétel-

hetik annyira hibának: azért a székely, erdélyi, vagy egészen angol félvérnél becsesebb lévén, érte 700 frt nem túlságos ár.

15 m. s azon felül 1—2 h. nem nagy mérték. Azonban az angol fajban az illő nagyság mondhatni, sajátul létezvén: az illetén fajbóli ménektől származott lovak, ha nem nőttek is annyira meg, magokban hordják a nagyobbulhatás csiráját, s ezért ha magok — egy vagy más okért — kisebbek maradtak is: nagyobb sőt nagy csikókat szoktak nemzeni.

A nagyobb, azaz 15 m. 3 h-en felüli erdélyi s székely félvérnek is ára azért van 700—800 frtra téve, mivel az ilyen félékből az ily nagyok ritkák. Meg kell azonban jegyezni, hogy az erdélyi félvér, s szintugy az angolfélvér alatt teljességgel nem értethetik oly ló, mely habár angol méntől is de németfaj kanczától született; mert az ilyen országos ménül czélszerűen teljességgel nem használható, s mint ilyen nem vétethetik, vére a honival össze nem férő egészen heterogén lévén; minek következtében csak rossz korcsokat adna.

A 15 m. 3 h-nél nagyobb vagy 16 markon felüli angol félvérnek 900 frt nem felette nagy ára; mert enyi olyan loért Bécsben s külföldön mint paripaért is adatik.

Televér pedig 15 m. 2 h-en felüli ritkán akad oly nagy; s a mely akad, azért a feltett 1000 f. nem igen sok. Magától értetik, hogy a nagyság ne

a hosszú vékony lábtól jön, és hogy a magasság mellett a ló keskeny ne legyen, hanem illő szűgygyel és testtel birjon: mivel a keskeny lapos s hosszú vékony lábu ló apalónak semmi esetre sem alkalmas.

A mostani mének számát a mondott 150-re emelvén, mintegy 100 mén lenne veendő.

A köznép kanczái számára elégséges vagy legalább számos mének létezése anyira kívánatos és oly szükséges, s az aból remélhető haszon oly nagy, miszerint egy két évig is nagy kár azt nélkülözni; s ezért kívánatos lenne, hogy a mének mentől előbb mind megvétessenek s felállittassanak. Azonban, részint mivel Dézsen (hol a ménintézet, ezen nagyobb szerűvé tétele után is megmaradhatna) nincs a még veendő mének befogadására elég istálló; részint pedig a vásárlási költség kiméleséből: lehetne 4 évet tűzni ki, melyek alatt történnék a mének számának 150-re leendő nevelése.

Annakokáért

Az 1-ső évben vétetnék 21

S a mostani mének kiegészítésére a szerint a menyi edigelé evégre szokott, s egy évet a másikba véve, évenként vétetni 7

Együtt 28

A 2-dik évben 25

S a már akkor létezendő **75** mén ki-
egészítésére **10**

Együtt 35

A harmadik évben megint **25**

S a már akkor **100** mén közt kelet-
kezett hiány pótlására **14**

Együtt 39

A 4-dik évben viszont **25**

S a **125** mén pótlására **17**

Együtt 42

Ezen túl évenkénti pótlásra egy évet a
másikba véve 21

Az első évben veendő 28-ból lehetne számítani:

<i>forintos</i>					<i>darabot</i>					<i>összesen</i>
300	.	.	.	.	2	.	.	.	.	600
400	.	.	.	.	2	.	.	.	.	800
500	.	.	.	.	5	.	.	.	.	2500
600	.	.	.	.	4	.	.	.	.	2400
700	.	.	.	.	4	.	.	.	.	2400
800	.	.	.	.	4	.	.	.	.	3200
900	.	.	.	.	4	.	.	.	.	3600
1000	.	.	.	.	3	.	.	.	.	3000

---

28 18900

A 2-dik évben veendő 35-ből lehetne számítani:

<i>forintos</i>	<i>darabot</i>	<i>összesen</i>
300 . . . . . 2	600	
400 . . . . . 2	800	

500	.	.	.	.	7	.	.	.	.	3500
600	.	.	.	.	6	.	.	.	.	3600
700	.	.	.	.	5	.	.	.	.	3500
800	.	.	.	.	5	.	.	.	.	4000
900	.	.	.	.	5	.	.	.	.	4500
1000	.	.	.	.	3	.	.	.	.	3000

35 23,500

A 3-dik évben veendő 39-ből lehetne számítani:

<i>forintos</i>					<i>darabot</i>					<i>összesen</i>
300	.	.	.	.	2	.	.	.	.	600
400	.	.	.	.	2	.	.	.	.	800
500	.	.	.	.	8	.	.	.	.	4000
600	.	.	.	.	7	.	.	.	.	4200
700	.	.	.	.	6	.	.	.	.	4200
800	.	.	.	.	6	.	.	.	.	4800
900	.	.	.	.	5	.	.	.	.	4500
1000	.	.	.	.	3	.	.	.	.	3000

39 26,400

A 4-dik évben veendő 42-ből lehetne számítani:

<i>forintos</i>					<i>darabot</i>					<i>összesen</i>
300	.	.	.	.	2	.	.	.	.	600
400	.	.	.	.	2	.	.	.	.	800
500	.	.	.	.	7	.	.	.	.	3500
600	.	.	.	.	6	.	.	.	.	3600
700	.	.	.	.	7	.	.	.	.	4900
800	.	.	.	.	8	.	.	.	.	6400
900	.	.	.	.	6	.	.	.	.	5400
1000	.	.	.	.	4	.	.	.	.	4000

42 29,200

Az 5-dik évben s azon túl évenkénti pótlásra egy évet a másikba veendő 21-ből lehetne számítani:

<i>forintos</i>	<i>darabot</i>	<i>összesen</i>
300	1	300
400	1	400
500	3	1500
600	3	1800
700	4	2800
800	3	2400
900	3	2700
1000	3	3000
<hr/>		
21		14,900 f.

Ezt 150 ménszám fentartására igen nagy pénzösszegnek venni nem lehet, — felvévén, hogy a mostani 54-nek pótlására évenként, ha a minden évben venni szokott 7 darabból csak hármat veszünk 1500 forintra négyet pedig 1000 forintra; mégis 8500 forintra megy. Mely arányban 150 mén pótlására évenként 25,500 forint kellene. Tehát 10,600 forinttal több, mint a menyit e javallat szerint kell.

Eszerint a ménnek számának 150 darabjai emelése, s azon számbani megtartása, 4 évben részenként kiadandó 98,000 frtba kerülne ugyan; de ezen összegből a mostani 54 ménnek pótlására különben is venni kellettő mintegy 28 darabnak árát le kell vonni. Ezen ár pedig a mostani vétel szerint

— azt évenként 8500 frtra véve — a 4 év alatt 34,000 forintot teszen. Ezt tehát voltaképen ki kell a főnebbi öszvegből vonni; s ugy csak 64,000 frt marad mint olyan, mi az itt javaltaknak jöhet rovására.

Még a 98,000 forintot sem, s anyival kevésbé lehet a 64,000 frtot soknak mondani, miután az aval szerzendő 116 mén — az edigi mód és ár szerint véve — ha csak egy negyed része vétetik is a mostani drágább árban 130,500 frtba lenne a statusznak felrovandó.

A főnebbi vételi s pótlási költséghez járulna, vagy is azokat meg kellene előzni a még szükséges istálók építésének. Ere — Dézsen lévén már 60 egynehány lóra istáló — kellene még mintegy 90 lóra való. Ily istáló vagy istálók felépítését lehetne eszközölni körülbelöl 10,000 frt pengővel; mit a mének száma szaporítására s azon szám föntartására számított 64,000 frt-hoz téve, a 150 ménből álló egész intézet felállítására s az első négy évbeli teljes számbani tartására az építésekkel együtt 74,000 frt kellene, miből, a négy év közül egyiket a másikba véve esik egyre 18,500 frt.

A már teljes számban létezendő intézet évenkénti föntartása pedig kerülend a főnebbi számítás szerint 22,111 frt 36 krba.

Következőleg a ménintézetre most évenként menő 13,028 frt még 9083 frt 36 kr-al lenne pótlendő.

Ez, valamint az elsorolt megszerzési költség nem csekély összeg ugyan, de ő felségének ily tárgyheli atyáskodásától, melyet nemcsak minden honfi buzgó hálája s az alattvalók boldogulása, hanem a status magasb céljai előmozdítása oly dúsán fog jutalmazni, sokat is lehet várni és remélni.

Mindenek előtt szükséges: mindjárt kezdetben a honban minden paraszt s egyházi — azaz urbérest vagy urbéreseket nem bíró — nemes birtokában lévő minden kanczának, melyek csikózásra alkalmasok és hágatásra méltók, pontos s lelkiismeretes összeírását eszközölni, s ez összeírást a leendő csikókéival együtt minden évben folytatni.

Ha — mi remélhető — a kanczák száma nagyobbak mutatkoznék, mint a menyit a 150 mén — egyre egyre 40 kanczát számítva — meggyőzne: úgy lenne még egy mód, melyet, kivált helyenkint, jó sikerrel lehetne alkalmazni.

Ezen mód, mely Magyarhonban Somogy-vármegyében már több év óta kitűnő jó sikerrel használtatik, anyira érdekes, miszerint méltó s szükséges azt itt bővebben kifejtteni.

Somogy-vármegye — mint azt több más magyarhoni megye most is teszi — feles megyei méneket tartott t. i. 60 — 70 darabot. Ezeknek vételők, tartásuk s a felügyelet sokba került; az eredmény pedig csekély volt. Nehány év előtt a parasztok kanczáinak vállalkozók által tartott mé-

nekkeli hágatását hozták be. Ez intézet lényegét legjobban a kezelés leírásából lehet felfogni.

Ezen kezelés tehát következő:

A megye kebeléből választmány minden év novemberében egybegyűlvén, átnézi, hogy a már előre bocsátott felszólítás következtében kik és minő méneket jelentettek be, melyekkel parasztok s más szegényebb sorsu adózók kanczáit fedeztetni készek. Ezen, s netalán még időközben is bejelentendő s tudomásra jövő más ily mének hely színeni megvizsgálására kebeléből egy vagy több küldöttséget rendel, mellyek a reájok bizottakban februar közepéig eljárni s jelentésüket az elnöknek beadni tartoznak.

Ugyan adig minden járásban a választmány, bizottjai által s a járásbeli szolgabíró segítségével, a mondottaknak minden kanczáik özszeíratnak, s azok közül azok, melyek fedezésre méltók kijelöltenek.

Ezen kétfélebeli adatokból a választmány — februar közepén egybegyűlvén — kicsinálja, a hely fekvése s más körülményekhez képest, hogy a kiküldött biztosok által hágasra alkalmasnak talált mének közül, melyikhez, honnan, és hány kancza utasíttassék.

Évégre nyomtatott utalványokat küld s osztat ki a kanczák birtokosainak, mely utalványban a birtokosnak lakása, s neve, valamint a kanczának neve, szőre, kora, és az van feljegyezve, hogy az hol és kinek ménével fedeztessék.

A ménnek tulajdonosainak pedig ugyananyi ellennyugta osztatik ki a hány kancza ménjéhez vagy ménjeihez utasítva van. Ezen ellennyugtákban is fel van jegyezve mind az, mi az utalványokban. Ezenkívül a ménnek tulajdonosainak fedezési naplók is kézbesitetnek, ellátva azon kanczák feljegyzésével, melyek oda vannak utasítva.

Martius elejétől kezdve, minden kancza birtokosa a kezébe jött utalvánnyal a méntulajdonosnál megjelenvén, utalványát bemutatja, s azt, ha kanczája a mént felveszi, az ellennyugtátvánnyal felcseréli. Ezután kilenczed napra, s hasonló időszakokban még kétszer, tehát az elsővel együtt összesen négyszer elhozza kanczáját próbáltatás és fedeztetés végett. A mén tulajdonosa részéről a fedezés mindenkor mind az ellennyugtába mind az azért becserélt utalványba, valamint a főnemlített fedezési naplóba pontosan bejegyeztetik.

A fedezés ideje elteltével, azaz augustus elején, a választottság megint egybegyül. Ekor a kanczák birtokosai s ménnek tulajdonosai által a fedezés megtörténte bizonyításául benyújtott ellennyugtákat, utalványokat s fedezési naplókat áttekintvén, minden valóban s rendesen fedezett kanczáért 2 pg frtot, minden az azelőtti évi fedezésből származott csikó után hasonlóan 2 pg frtot fizet ki azon mén tulajdonosának, melylyel jelen évben a kancza fedeztetett, s melytől illetőleg a csikó származott.

Hogy ez utóbbi történhessék, minden évben a

kanczák őszszeirásakor az is feljegyeztetik, hogy melyek vemhesek, valamint a fedezéskor is, hogy melyek alatt van, és minő csikó. —

A választmány által járásonként megbízott személyek, kiknek tisztében áll a fedezés menetére felügyelni, kapnak minden fedezett kancza után 20 pg krt, minden bebizonyítandó csikóért pedig 1 pg frtot. Azon kanczák után is, melyekről bebizonyítatik hogy vemhesen adattak el, vagy hogy megvetettek: mind a mén tulajdonosának mind az említett felvigyázónak megfizettetik a mondott összeg. Ezen intézetnek gazdálkodási tekintetben is vannak előnyei. Ha ugyanis nem a Somogymegyei felente kevés fizetés, hanem minden meghágotott kanczáért 6 pg frt számítatik, mégis 40 kancza fedeztetése csak 240 frtba kerül. Láttuk pedig főnebb, hogy országos mén, mely évenként szintanyit s nem többet fedez. jóval többbe, azaz 147 frt 24 $\frac{3}{8}$ krba kerül, — vételi árát nem is számítva. Tekintetbe kell pedig venni, hogy a mén elkárosodhatván, annak ára is elveszhet. Ezért — mint az szokás is — a mén árának legalább 10 száztólíját minden évben aból le kell róni, — mintegy tíz évet vévén fel egy mén használhatási idejéül.

Ha egyegy kancza után 5 vagy 6 forint fizettetik, az így jövő 200 — 240 frt nem oly összeg ugyan, hogy azért valaki igen kijelelt mént vehessen, vagy hogy ily jövedelemért okszerű lenne becses mént el nem adni, hanem költséges tartás

mellet vénültetni. Mindazáltal székely vagy erdélyi félvér mént még pedig jót lehet akár nevelni akár venni a végre, hogy 2 vagy 3 évig a főnemlített öszveget hozza be jövedelmül, — azt azután még jó áron adhatván el. Sőt drágább s oly becses menekkel is fedeztetnének parasztkanczák az említetem intézet következtében, melyeket csak alig lehetne országos ménnek sorába megvásárolni. Most jó mén ugyanis már szép számmal lévén e honban, a legkijelöltebb mén sínes tulajdonosa ménésében s az oda ménbérért kanczákat küldeni szokottak által annyira elfoglalva, hogy még egynéhány sőt olykor feles kanczát ne fedezhetne, a nélkül hogy kárára lenne, — sőt birtokosának használna; mert tapasztalás bizonyítja, hogy csak úgy lehet méntől elég sok csikót várni, hogy ha elegendő számu, azaz mintegy 35 — 40 darab kanczája van fedezendő. Ennek következtében ha van valakinek oly drága ménje, mely például 10 aranyért fedez, de e bérért legfelebb 12 — 14 kanczánál többre nem számíthat, saját kanczája is ugyanazon mén alá való ugyanannyimál többje nincs: még hasznára válnék ha ménjének még volna 10—12 fedezendő kanczája. Azért örömet ajánlhatja különben nagyon drága ménjét anyi parasztkancza fedezésére a tudvalevő csekély árért is, — ez ménje becsét nem csökkentvén.

Az országos ménnek használatának kezelését illetőleg még csak egyet, de oly nevezettest látok

szükségesnek megemlíteni, mi nélkül azon intézet céljának meg nem felelné sőt kárt okozna.

Ez ez, miszerint szorosan s kemény büntetés mellett lenne eltiltva, hogy országos mén által senkinek is, kinek jó mént tartani, vagy jó ménbérért fedeztetni módja van, kanczája ne hágattassék.

Szükséges és mulhatlan ez azért is, mivel a felség kegyelme tetemes áldozattal nem azért állítandja fel a javalt nagyobbyszerű intézetet, s az országos költségen nem azért fog fentartatni, hogy jó mént szerezni vagy ménbért fizetni fősvénykedők kedvezést nyerjenek, hanem a szép s üdvös cél: a parasztság s más szegény sorsuak érdekének előmozdítása. Ezen cél tévesztése s a szegényebbek érdekének csonkítása nélkül pedig nem történhetik meg az, hogy mások kanczáit is fődözzék az országos ménnek. Azoknak ugyanis 150 darabra leendő emelése után sem leendhet ezen szám a honbeli fajra való minden parasztkanczának fődözésére koránt is felesleges. Ezért minden tehetősebb számára hágatott kancza egyegy parasztkanczát zár ki.

Amellett, hogy sem illő sem helyes, mikint mi, e hon nemesei s tehetősbjei, kik ugyis anyit élvezünk s használunk, részint bitorlunk ingyen s mások rovására, ez intézetet is bitoroljuk azoknak meg szorításával kikért az létrehozatott. — Ezek mellett az is tagadhatlan, miszerint a lótenyésztésre nézve különben is nemcsak nem hasznot, sőt nagy kárt

okozna, hogy ha az országos ménnek a tehetősök kanczáit is fődözhetnék, — mégpedig ingyen.

Elvitázhatlan tény ugyanis, hogy e hon lovainak ez utóbbi 20 év óta tetemes javultát főképp — mondhatni egyedül — a ménbérerti fődőzésnek köszöni. Ki tagadhatná, hogy csak az azóta honunkba hozatott derék és becses angol ménnek s kanczáknak eszközölték, hogy oly sok jó ló neveltetett azóta s neveltetik mindinkább öregbedő számmal. Ugyde éppen az tette azon becses s értéki körülményeinkhez mérve nagyon drága lovak behozatalát lehetővé: mikint azok kik hozták számíthattak arra, hogy a ménbér által a nagy ár vagy annak legalább egy része meg fog fordulni; s ez rendszerint úgy is lett. Drága kanczákat is lehetett s lehet okszerűen venni s behozni, számítván arra, hogy ezek ivadékait hágo ménnekül majd jó áron lehetend eladni. Ez is többnyire megtörtént, és azon számosoknak, kik ménbérerti hágatásra számítván, 200—500 darab aranyért vettek meg ily fiatal méneket, sikerült saját ménesük meguemesítése mellett, a mén árát ménbérben megfordulva látni. Ha ez nem lehet így, bizonyynyal sem azon sok derék fiatal mént, melyet a mondott számítás következtében neveltek s vettek, nem nevelik s nem veszik; s következőleg azok nem is eszközlik azon roppant nagy hasznot, mit az illetett ménesekben s azokon kívül tettek. Csak tudtomra 50-nél több ily mén használtatott. Mindazon csikók, melyek ezektől 1827

óta származtak — melyeknek száma pedig bizony-
nyal igen tetemes — részint közvetve részint köz-
vetlenül a ménbérérti hágatásnak tulajdoníthatók.

Ezen kívül nem merész, hanem bebizonyítható
állítás: miszerint a ménbérérti fedezés után több
csikó lesz, főként pedig több csikó nő és jobban nő
fel, mint ingyen fődözés után. És ennek oka vilá-
gos. Természetünkben fekszik ugyanis, hogy a miért
pénzt, mégpedig sokacskát adtunk ki, ara jobban
ügyeljünk, mint ami ingyen van. Azon vemhes kan-
czára, melynek hágatásaért sokacskát fizettünk, bi-
zonynyal jó gond lesz; kimélni fogjuk s jól tartjuk.
Minek következtében ilyenek ritkán vetnek meg, s
jobb csikót ellhetnek, mint elcsigázott vagy roszul
tartott kanczák. A csikót is, mely már születése-
kor jókora pénzben áll, jobban fogjuk ápolni, mint
az ingyenieket. Azért az ily jobban ápolt s tartott
csikókból bizonynyal nagyobb s erősebb lovak vál-
nak s közülök több éri el a készülő kort, mint más
körülmények közt. Ha pedig országos ménnek in-
gyen hágnak: ez a ménbérérti hágatás rovására
fogna történni; mert majd minden szereti: holmihez
ingyen jutni.

Ezeknél fogva az, hogy „az országos mén-
nek parasztok s adózók kanczái fede-
zésétől teljességgel elnevonassanak,
és így a köznép a neki szánt jótétnek teljes hasz-
nát vehesse; és hogy a tehetősök közt a ménbér-
érti fődözés anyira szükséges intézete ne csökken-

jen: mulhatlanul szükséges, miszerint valamint az országos ménnek illő számban leendő létezését, s azt, hogy azok a főebbiek szerint mind az országban, s minő áron vétessenek: ugy azt is ő felsége kegyesen törvényben engedje kimondatni, mikint: „az országos ménnek egyedül s kirekesztőleg csak a parasztság s más szegényebb sorsuak kanczáit fogják fedezhetni,“ kemény büntetést szabván ennek akárki átali s akármi körülmény közti áthágására.

II. Katonalovak vételéről.

Láttuk már, hogy a lótenyésztés előmozdítására mellözhetlen feltét: lehetővé tenni, hogy a szegényebb sorsuak is jó fajú s alkatu lovakat nevelhessenek. Azt is láttuk, miszerint ere jó s menyire lehet elegendő országos mén tartása legczélszerűbb eszköz. Lássuk már minő szükséges és mikint eszközzendő a lovak keletének előmozdítása.

Remény rugójának alkalmazása s a haszon ki látásának megnyitása által kell kedvelté és divattossá tenni a lótenyésztést. — Ere biztosan vezető út jó kelendőségnek szerzése, s azon kelendőség biztosítása. Ily kelendőséget s annak biztosítását viszont nem kis mértékben eszközli: a katonaság alá szükséges lovaknak bizonyos számmal évenként okvetlen s mulhatlanul és illő jó áron történő vásárlása.

Amellett hogy a lótenyésztést hatalmasan mozditja elő a katonalovaknak ben a honbani vásárlása : az mind politicaí mind közgazdászati tekintetben temérdek fontosságu.

Menyire van ország biztos léte s ereje védelmi eszközei minőségétől feltételezve : ki ne tudná? — Szintoly jól tudja mindenki, hogy a védelmi eszközök, vagyis fegyveres erő egyik nélkülözhetlen lényeges része a lovasság. Enek jósága pedig sokat függ lovaitól. Ugyanazon számu, ügyességü s vitézségü sereg, melynek erősebb, tartósabb, győzősebb és sebesebb lovai vannak, anynyival múlja felül ellenfelét, amily mértékben birnak lovai inkább az említett minőségekkel. — Életkérdés tehát hadseregre s következőleg magára az országra nézve, hogy a lovasság jó lovakkal legyen ellátva. S ezért áldozatokra is méltó feladat: katonaság alá mentől jobb lovakat szerezni.

Hogy bel- vagy külföldről szereztesse-nek-e a katonalovak: ez szintoly fontos, de valóban nem nehéz megoldatu kérdés. Valamint nemcsak önállásának s függetlennek nem lehetne azon országot nevezni, — sőt a leggyászosb függésben lenne, melynek nem volnának katonaságra alkalmas egyénei, hanem az ország védelmére szükséges ujonczokat idegen s ellenséggé válható országokból kellene fogadnia: ugy valóban azon ország védelmi állása sem független, mely lovassága számára elég számu, vagy elég jó lovat kiállítani nem tud. Ily or-

szág saját lótenyésztését elhanyagolván: külhatalmasságoktól teszi magát függővé azátal, hogy azoktól lesz kénytelen saját hadserege számára lovakat vennie. Hogy tehát a védelmi eszközök egyik főbbike, s így az önvédhetés vagy nemvédhetés, idegen hatalomtól ne függjön: áldozatokkal is eszközözendő, hogy a honban elég sok s elég jó ló neveltsék a hadsereg számára.

Katonalovakat külföldről venni nemcsak rossz politica, hanem fonák s önmagát büntető közgazdasági eljárás. — Külföldről vévén lovakat oly pénz megy ki az országból, mely többé vissza nem jövend. De a mi több, oly pénz vonatik el azátal a honosoktól, mely emeltyü gyanánt képes felsegíteni a gazdaszat egyik azon ágát, mi a statusnak lóbeli szüksége fedezésén kívül feles pénzt hozhat az országha.

Hogy katonaló dolgában se külföldtől ne függjön az ország, se pénze külföldre ne menjen, szükséges, azon kívül hogy a katonaság számára a menyí ló az országban kapható, ott vétessék: hogy azok jó áron vétessenek; s hogy a vétel folytonos és bizonyos legyen.

Hogy a katonalovak jó áron vétessenek, annyival szükségesb, mivel csekély árért csak csekély lovak kaphatók. Azért a katonalovaknak nagyon olcsó árt szabni rossz gazdaság; mert olcsó ár a lótenyésztésre ösztönül nem szolgálván, ha lehet is kevés számu s csekély lóval béke idején néhány

ezred szükségét fedezni: de háboru útvén ki, a sokkal nagyobb menyiséget felemelt ár mellett sem lehet előállítani, miután a szokott ár csekélyisége miatt katona alá való lovat csak csekély számban tenyésztenek az ország nagyobb és kisebb birtokosai. Szükséges tehát: hogy a katonalovak ára olyan legyen, mely az evégrei tenyésztés fáradtságát, s költségeit megérdemelje. Szükséges továbbá: hogy a keletnek ezen ága biztosítva legyen. Mig az, egy évről a másikra ingatag bizonytalansághan létezik; mig az, egy tábornok szivességétől vagy másnak idegenkedésétől s a katonai hivatalok gyakran változó egyénei gyakran változó nézeteitől függ: adig egy ország gazdái sem fogják gazdaságuk egyik tényezőjévé tenni a katonalovak nevelését; mert nem lehet huzamos előkészületet, sok költséget, s hosszas időre számított vállalatot ingatag körülményekre alapítani. Ha — mint ezelőtt régebben, s több ízben történt — néhány év alatt számos remondák vétetnek is, de azután egy vagy más okból a vétel csökken: a bizonytalanság miatt elveszti a dolog buzdító s rábíró erejét; mert nem tudván bizonyosan, hogy a közelebbi év- s években fognak-e megint remondázni, — kevés mer remondanevelésre több gondot és költséget fordítani. Az is megtörténhetik s meg is fog történni, miszerint azoknak, kik jó hit fejében magokat remondaló-nevelésre adják, — míg évek mulva valóban állítanak is feles re-

mondákat elő, adig a remondavétel megszűnván, nyakukon maradnak lovaik. Ily kár s csalódás őket, s példájok másokat visszaretentvén: mindennek szóló leczke lenne ara, hogy ha máskor megint, s bár a maradandóság ígérete mellett is újból kezdik s folytatják a katonaló-vételt, ara építeni ne merjenek.

A lónevelés oly vállalat, minek sikere csak több évek múlva áll be, s mi a gazdasággal szoros összeköttetésben van. Azért ha valaki ilyen vagy amolyan lovat akar nagyobb számban nevelni, gazdaságát kell a szerint rendeznie el. Ezt pedig csak oly tárgyért lehet okszerűen tenni, mi felől bizonyos hogy folyvást s huzamosan létezendik; s okszerű gazda, gazdaságának irányt csak maradandó czél felé ad.

Hogy tehát a katonaló-vétel s anak malasztja ingatag s ephemer ne legyen: törvény által kell biztosítva lennie. Törvényben kell azért „legalább h enyi s enyi, ilyen s ilyen nagyságu s tulajdonulónak, enyi s enyi áron minden évb eni veendését“ kimondani, s az által biztosítani. Csak ez fog elegendő, s kivált alkotmányos embert teljesen megnyugtató biztosítás lenni; mert alkotmányos hű polgár valamint törvény iránt határtalan engedelmességgel viseltetik: ugy csakis törvénybe helyez teljes bizodalmat.

Ily bizalom, ha közönségessé válik, eszköz-lendi, s csakis ily bizalom eszközölheti azt, hogy maradandóan s mondhatni vérebe átmenve terjedjen

a köznép közt is a jobb s katonaság számára is használható lovak nevelése iránti kedv. Nálunk a katonalovaknak e honban — mégpedig igen jó ár melletti vétele — József császár alatt divatozott. S nem kicsiny volt annak haszna és sükere. Később a lovak árát leszállították; vételök időnkint csökkent, sőt meg is szűnt. Utóbb tévedő számítással kötöttek egy szomszéd hatalommal szerződést, minek következtében évek folyta alatt nagyon sok pénzt nyelt el a statustól az idegen szomszéd. E roppant pénzért a hadsereg csekély, nem tartós s többnyire oly lovakat kapott, melyek tanítás közt vagy magokat vagy a vele kinlódó katonákat nyomorították meg. Kormányunk bölcsesége szerencsésen átlátta ezt, s főkép a közelebbi években folytonosan kezdték honunkban a katonaujonczló-vételt czélszerűleg eszközölni.

Meleg hálával kell az országnak elismernie: menyit pénzt hozott ez az országba s menyit szegény embert segített fel.

E dolog üdvös voltát nagyon öregbitette a katonaló-vétel tiszta és pontos kezelése. Régebben a katonaló-nevelés- és állításhoz kedvet nagyon csökkentette azon körülmény is: miszerint kedvezés következtében történtek gyakran a bevételek. Kedvezés hiánya miatt sokszor alkalmas lovakat vetettek vissza; a meghatározott árt sem fizették ki egészen mindennek, és mindig. Nem ritkán többféle színek alatt történtek levonások, vagy lealkudozások. Most

ellenben, ki lovat állít elő, ha ara való, beveszik legkisebb levonat nélkül, s a nélkül, hogy valakinek kedvében kelljen járnia. Ez mondhatlan jó benyomást tett a közönségben már edig is, s anyival szükségesebbé vált, hogy ez ezentúl is mindig így folyjon. Teljes is lehet a meggyőződés aziránt, hogy amíg azon nagyérdemű egyén kezelendi az ügyet, kinek honunk ezért is nagy köszönettel tartozik, adig jól fog az folyni. Valamint nagyban jó fejedelemről lehet mondani, hogy a legjobb alkotmány: úgy ezen tisztelt férfit is bármi jó törvényezikkel telér. De a legjobb fejedelem is — fájdalom — halandó lévén, a nemzet biztosléte alkotmányt nem nélkülözhet; s az említettem derék férfit sem birhatja ez ország sok, sőt anyira érdemlett, és soká nem késhető előlépése miatt csak sokacska ideig sem. Azért valamint anak, hogy fognak és menyi s mi áron katonalovakat évenként venni: úgy anak is törvény által kell biztosítva lennie, hogy a kezelés mindig tiszta és megnyugtató leend.

Szólánk itt a lótenyésztést illető hasznáról s szükségéről anak, hogy katonalovat, mégpedig mentől többet s jó áron minden évben bizonyosan vásároljanak; s így szólánk e dolognak az országra nézvei hasznos és szükséges voltáról. Szabadjon, mielőtt a veendő lovak számára s árára átmennénk, még szólni arról, hogy az, miszerint e honból véssék mentől több katonaló: menyire hasznos magára a hadseregére, tehát az egész monarchiára nézve.

Hogy nem külföldről, hanem az összes monarchia kiegészítő részeiből, tehát Erdélyből is kell a katonalovakat venni: ere a felhozottak ugyan elegendő indokok. Azonban, hogy éppen Erdélyből kell mentőltöbbet venni: ara egyik ok az, mikint ezen ország, gyáripár s kereskedés tekintetében a többiek közt csaknem leghátul áll. Az összes birodalom öszszeforrott érdekei kívánják pedig, hogy ezen ország is lehetőleg felsegíttessék. De főök az erdélyi lovaknak a többiek feletti igen sok tekintetben már is létező, s mindinkább létezendő elsősege.

Nem igen merész állítás, hogy erdélyi lovakkal ellátott lovassággal nem könnyen mérkőzhetik másféléken ülő. Azonban ez állítás világítására szükséges azon lófajra vetni egy tekintetet, milyennel lovasságot honunkból lehet és még sokkal inkább lehetend a teendők megtevése után ellátni.

Az erdélyi, s székely félvér, mely két fajnak angol televér ménekkel 1823-ban megkezdett nemesítéséből keletkezett, minden, a legvérmesebb, reményt is felülmulta és mulja. Oly lovak származtak — mégpedig éppen nem kicsiny számmal — e fajból, melyek nemcsak hogy azelőtti erdélyi méneseiből jövőket akár sebességre akár győzésre a menetel minden nemeiben, s mindenben mit lóval tenni lehet, sokkal de sokkal felülmulják, hanem más országok legjobb fajaival sőt az eredeti angol lovak nagy részével is kiállhatják a versenyt.

Jobb és sebesebb lépő lovakat, mint e fajbeliek

legnagyobb része, alig lehet kapni. Hogy pedig mi sokat ér jó lépő ló: azt ahhoz csak valamenyire is értő ki ne tudná? Sebes ügetés vagy trapp sajátságos tulajdonai közé tartozik e fajnak. Ritka, mely sebes ügetve nagyon jól ne haladna, s válnak közülök olyanok, melyekkel sok másféle ló legsebesebb nyargalvást sem ér. Több példát lehetne ere felhozni; de minek multakat emlegetni, midőn azt minden nap próbákkal lehet bebizonyítani. Azonban — ámbár katonalóban sem megvető tulajdon a sebes ügetés: — hasznosabb sebes marsokra s futárlovaglásokra az uti ügetés. Ere pedig a mondott fajok oly kijelöltek, hogy volt s van most is akármenyi közülök, mely 10 mértföldet egy húzamban képes elügetni, — mégpedig jó terhet vive vagy húzva. Hogy tuskén bokron, hegyen völgyön, lágy földben s mély szántásokon át, medig s minő gyorsasággal képesek lovaink árkokon s szakadásokon keresztül nyargalni, azt bárki is megláthatja, s a dologhoz értő méltányolva szemlélendi, ki a most néhány év óta Kolozsvár meredek hegyekkel, szakadásokkal s mély árkokkal borított vidékén gyakorlatban lévő lovas vadászatokat megnézi. Ki ezt teszi, nem fogja kétségbe hozni, hogy oly lovakon ülő lovasság előtt a megfutamlónak menekvése nincs.

Lovaink becsét roppant tartósságuk is nagyon emeli. Az említett szörnyű fáradságos vadászatokon alig van példa, hogy itt nevelt ló megromlott volna.

Vannak, melyek már 3 s 4 év óta betenkint kétszer s háromszor is menvén, mind az őszi s téli mind a tavaszi vadászatokon még mind épek s jól mennek.

Mindezen tulajdonoknak ivadékról ivadékra nemcsak nem csökkenése sőt öregbedése teljesen bizonyította, hogy ezen erdélyi s székely félvér már maga magát is fentartani képes fajjá vált. Ezért valamint anak további nemesítése könnyű és biztos feladat: úgy bizonyos, hogy a még nem nemesített nagyszámu erdélyi kanczák s eredetileg nemes vagy nemesített ménék ivadékai, igen derék lovak leendenek.

Az említettem erdélyi és székely félvér ivadékok már is vannak oly számmal, hogy jó nagy serget lehet azokkal ellátni. De a mondott eljárás után rövid időn, s anyivalinkább néhány ízen (generation) át, vagyis 30—40 év múlva, anyi hasonló vérű ivadék fog előteremni, melyből válogatva lehet lovasság alá ily lovakat szedni, melyekhez hasonlókon a continens bármely uralkodójának csak kevés katonája ül. Akor fogja felségünk lovas hada méltán érdemlett hírét megkettőztethetni. A magyar húszár ezredek, melyeket idomtalan vér- s lélek-nélküli, nagyára rosz lovaikon is, a hadak császára, Napoleon, Europa legjobb lovasságának vallott: erőteljes, sebes, tartós s mozgékony erdélyi angol félvér lovakon bizonynyal csudákat tennének.

Más tulajdon, mi erdélyi újfaju lovainkat katona

számára megbecsülhetlenné teszi: jámborságuk s jó véralkatuk (Temperament). E véralkat épen olyan minő katonának kell: nem rest, nem szeles. Állani vagy menni kész, úgy mint a lovas kívánja, annak akaratától el nem maradva sem azt meg nem előzve. Az akarat a tehetséggel illő arányban; mi a tartósságnak szintugy feltéte, mint a jól használhatóságnak.

E jó véralkat, természetes szelidségök s a mindinkább terjedő kezes nevelés következtében hon lovaink oly jámborok, hogy hasonlíthatlanul kevesebb munkába kerül megtanításuk: mint a katonaság számára edig vett, főkép orosz s oláh, vad lovaké. Ezért sokkal kevesebb romlik meg közülök. A mostani vadon nevelt ujoncz lovakat többnyire árkánnyal kell kifogni. Köztök s idomitóik közt élet s halálrai harcz keletkezik. Mivel, ha a szabadságát vakmerően védő állat, ellenei közül egyet vagy többet is agyon rúg, vagy nyomorékká tesz, minden egyes lóval, ha kell, az egész legénység küzd, végre legyőzetik. De hány nem nyomorodik meg e viadal közben? s hányból nem vett ki az erőhatalommal tanítás a szilajsággal együtt minden élet-erőt úgy, hogy már aggott s elnyűtt lónak tekinthető, habár még fiatal is; ellenben a lovasával mondhatni barátságos lábon álló szelid ló, idomitás után is még mindig fejlődik, izmosodik s erősödik.

Emiatt, és mivel faja is már sokkal tartósabb, s rendszerint hosszabb életű: a mi fajlovaink sokkal

tovább maradandnak szolgálatra alkalmasok és sokkal későbbre lesznek kimustrálandók, mint a beszarabiai s más vad lovak, melyek közül anyinyomorodik meg időnap előtt. A cseh s más német vérrelí elegyítésből származottaknál is sokkal tovább fognak a mi lovaink szolgálni; mert amazok már fajuk következtében 7—8 éves korukban kész vén lovak; honi lovaink pedig 20—25 éves korukban is rendszerint jól használhatók.

Szeliden nevelt ló azért is tartósabb s van kevesebb bajnak s betegségnek kitéve a vadon nevelténél, mivel, mint a felette kényesen azaz igen melegen nevelt ló a viszontagságokat hideget s meleget bajosabban állja ki s többnyire megsinli: úgy, s talán még inkább a felette sanyaruan nevelt, meleg és istáló s bő és tápláló eledel mellett van igen sok s főkép gyuladásos s roszféle kehől származó ragadós betegségnek kitéve. Ellenben a sem elkenyeztetve sem zordon szigorban nem, hanem csak a nálunk szokott mód szerint nevelt fiatal ló, a katonáknál jó ápolás és jóltartás mellett igen jól találja magát, minden betegség nélkül nő s izmosodik.

Mindezek — azt hiszem — tagadhatlanná teszik, mikint ha e honnak aban, hogy lovai katonaság alá vétessenek nagy haszna leend: úgy hadseregnek s következőleg az őszszes állodalomnak roppant leend haszna, ha lovassergének mentöltöbbye alatt erdélyi, vagy székely nemesített félvér ló lehetend.

Lássuk már azon kérdéseket, melyek a katonalovak vétele tárgyában merülnek fel:

1. hány ló vétessék évenként?
2. minő lovak?
3. mi áron?
4. mikép eszközöltessék a vétel?

Vegyük ezeket rendre:

„A veendő lovak számát illetőleg“
kettő tekintendő. Egyik, hogy mennyi lovat lehet kapni; másik, hogy mennyi ló kell.

Erdélyben a lovak száma most sem kicsiny, de még hasonlíthatatlanul nagyobb lehetne. S épen az a feladat, hogy ezen roppant szám, amenyire lehet, megközelíttessék. Nem az a cél, hogy amenyi katona alá alkalmas ló neveltetik, az katona alá mind meg is vétessék: hanem hogy a katonaság számára kellett mennyiséget mentőltöbbek s jobbak közül lehessen választani.

Ohajtandó, hogy 10—20 anyi ló is neveltessek, s válják reá, mint a menyi katona alá kell, azért is, mert a felesleges nagy szám külföldre mehet s menend, az országba sok szép pénzt idézendő.

Habár Erdélyben koránsincs jelenben anyi kivált katona alá is jól használható ló, mint a menyi lehetne; de mégis jelenben sem csekély azon szám, mely itt kapható.

Köztudaton van: miszerint mult, valamint ez

évben is ezren felül vétetett s vétetik nálunk katonaló. Az is tudva van: miszerint e számot könnyen lehetett betölteni, sőt anélkül jóval többet is lehetne kapni.

Bizonyos az is, hogy e javalt intézmények után az erdélyi lovaknak, főként pedig a jó lovaknak száma nem sokára két- sőt háromszor is felülmúlja a mostanit. Ezért a veendő lovak menyiségére nézve jórészt azt lehet szabályozó tekintetül venni: hogy mennyi ló kelletik.

Felvévén kívánatosságát s hasznát annak, hogy mentőltöbb jó erdélyi ló legyen katonáink alatt: éppen nem igen sok, ha az Erdélyben s Szilágyságban minden évben veendő lovak számát 2000-re tesszük.

Ha lovaink jóságát s azok vételének hasznos voltát mindinkább megismerendik: bizonyosan többet is fognak gyakran s hihetően többnyire, a mondott menyiségnél venni. Azonban az említettem szám is hatalmas emeltyű a honi lótenyésztés előmozdítására.

De ezen emeltyűnek — mint már többször mondtam — folytonosan kell alkalmazva lennie; mert az, mit emeltyű, darabig dolgozván, jól felemelt — ha az emeltyű dolgozni megszűnik s kivételik, öszszeroskad s lesülyed. Ujra meg újra mondom tehát, mikint a határozott számnak azaz 2000 darabnak minden évben, mégpedig jó áron leendő vételét törvényben kell kimondani s úgy biztosítani.

Nem fejtegetem ismételve bővebben, miszerint a mondottam czél elérését tetemes áldozattal is szükséges lenne eszközölni; de állítani: miszerint a belföldön, jelesen Erdélyben, veendő katonalovakért jó és jobb árt adni, mint a menyiért azokat külföldön, vagy csak a birodalom más részeiben is lehet venni, nem is áldozat. Más, már említett okok mellett főként azért nem áldozat, mert jóval kevesebb lovak pusztulván el s dőlven ki évenként ezen tartósabb lovakból, kevesebb lóval több ezredet lehet ellátni.

Most az ezredeknél többnyire 150 körüli az apadás; de van ezred, melyhez 240 *) s még olyan is, melyhez 480 **) ment e jelen évben. Felvévén, hogy egy könnyű lovas ezredet sem igen lehet 1300 lónál többre venni: ily fogyás csak háboru idején volna természetes; de békében valóban tömérdek.

A hadseregnél sem csikók sem nagyon vén lovak szabály szerint nem lévén, a halandóságot koránsem lehet annyira tenni, mint ménesben. A négy éven alóli csikók s csikózó kanczák vannak legtöbb betegségnek s veszélynek kitéve: mégis jól kezelt ménesekben koránsincs az említett fogyásnak (mégpedig a kisebbiknek) fele is. — Bebizonyíthatom, miszerint ménesemben a rendszerinti halandóság, 10 év átmérőleges számítását véve 5 száztólit felül

---

*) Schwarzenberg Uhlanusokhoz.

**) Ferdinand huszárokhoz.

nem mulja. Ezen arányban egy ezrednél 65 lovat lehet venni. Ha e mellett hadigyakorlatok s más szolgálat következtében megnyomorodásra lehet is valamit, például 2 vagy 3 száztólit tenni; de enél, jó bánásmód mellett s jó lovaknál, többet nem. Anak tehát, hogy ily illő, mintegy 8 száztóli helyett közönségesen szinte 12 száztóli de olykor 24 s 36 száztóli hiány mutatkozik minden ezrednél, — anak kell valamiben okának rejleni. Tartás- és bánásmódban is lehetnek, s vannak is okok, és hibák; de a legfőbb ok bizonyly a lovakban van. Azért kétséget nem szenved, hogy az Erdélyben veendő lovakból koránsem fog anyi sem elveszni, sem megnyomorodni. Kezeskedni lehetne, miszerint egyegy könnyű ezrednél, melynek lószáma mintegy 1300, száznál alig kellene évenként több ujonczló.

Már ezen körülmény is oly haszon, mi az ezen lovaknak mások feletti vételét sürgetőn javalja s parancsolja.

Aról, hogy eszerint egyegy ezredhez a mi lovainkból kevesebbet kelletvén venni, a kevesebbert többet lehetvén adni, alább. Lássuk előbb a határozandó árakat.

Jelenben könnyű lovasságához 110, draganyosokhoz 130 frton, vasasokhoz s hadi fogatokba pedig 160 frton fizetik a lovakat.

Ezentúlra is szükséges: hogy a veendő lovak ne egyáruak legyenek, a különböző fegyvernemekhez képest ugyanis különböző nagyságu s erejű,

tehát becsü lovak kellenek. Szükségesek a különböző árak továbbá azért hogy a lötenyésztésre több költséget fordítók, s drágább kanczákat és méneket használók is adhassanak oda lovakat. A közönséges, vagy alsó áron menyivel felül van a többi különbözőféle katonalónak ára: anyit jutalom gyanánt lehet tekinteni, melyet a jobb lovat nevelők kapnak.

Jó lenne a könnyű lovasság számárai lovak árát 125, a dragonyosokét 140 frtra emelni. Vasasok alá s ágyufogatokba pedig 180 frtra.

A venni javalt 2000 lóból 1600 darabot könnyű lovasság, 350 (melyből 150-nek vasasok alá alkalmasnak kellene lennie) nehéz lovasság, 50 pedig ágyufogatok számára.

Azért kellene nehéz lovasság alá s ágyuk elébe is venni innen lovakat, hogy az ere kellető nagyobb lovak nevelése is mozdítassék elő. De remélhetőleg nem sokára át fog láttatni, miszerint illő és helyes, hogy a derék magyar hadseregnek saját nehéz lovassága s artilleriája is legyen magyar egyénekekkel s magyar lovakkal ellátott.

A vasasok alá s ágyuk elébe valóknak árát — mi most 160 frt — azért javaltam aránylag a többinél többel szaporíttatni, mivel ilyeket — kivált még most — bajos e hónapban kapni. 180 frtoni kaphatásukat is csak úgy lehet remélni, ha nem úgy, mint edig, 5, hanem már 3 — 3 ½ éves korukban bevételnek.

Mondám, mikép a javalt árnevelés a mellett hogy a lótenyésztést nálunk szám s becs tekintetében csak így lehet legsükerebben előmozdítani, tanácsos, és könnyen s áldozat nélkül eszközölhető azért is, mert az erdélyi lóból sokkal kevesebb romolván meg, s veszvén el évenként, ugyananyi lóval nagyobb hadserget lehet ellátni.

Hogy az erdélyi lovak közül, czélszerű tartás- és bánásmód mellett, évenként 8 száztólinal több nem veszne el, s nem lenne kimustrálandó, sőt a legnagyobb lehetőség szerint még kevesebb: eben kétkedni nem lehet. Könnyű ezrednél 8 száztóli apadást vévén fel, egy évre 100-nál alig esik több.

Igy az e javallat szerint Erdélyben veendő 2000 lóval körülbelöl 20 könnyű ezredet lehetne ellátni. Ellenben a mostani nem erdélyi lovaknál a közepes apadást, ezredenként véve — hacsak 130 darabra teszük is, a 20 ezred számára évenként 2600 kell; — ha pedig 150-t számítunk — mi a valót sokkal inkább megközelíti —: ugy 3000-re van szükség. Igy tehát az első esetben ugyanazon szükség fedezésére 600, a másodikban pedig 1000 lóval kell többet venni nem erdélyit, mint erdélyit. Következőleg azon 600 vagy ezer lónak árát egészen is az árnevelésre tévén, még ugyis az hogy jobb lovak lennének a katonák alatt, tiszta nyereségül maradna.

Hogy azonban a veendők kevesült száma által megkimérendő összeg nem is menend fel egészen

a javalt árnevelésre: világos; mert ha (példa könnyítéseért) az Erdélyben veendő 2000 lóval ellátható 20 ezredet mind könnyű lovassághelieknek vesszük, a javalt ár melletti vétel 250,000 frt. A mostani apadás szerint pedig a minimum — mint látók — ezredenként 130 lévén: a jelen ár mellett is a venni kellettő 2600 darab 286,000 frtra, tehát 36,000-rel többre megyen.

Az ujonczlovak nagyságára nézve: most a dolog kezdetétől 5 évig az edigi mérték maradna. Azontúl a könnyű lovasságé, valamint a nehézé is egyegy hüvelykkel nevedednék.

Alovak vételére egy katonák- s polgáriakból álló bizotmány lenne kinevezendő, illő utasításokkal ellátva. Ezen utasításban lenne meghatározva, hogy a concursualis városok vagyis lógyűldék bizonyos és változhatlan helye hol, s ideje mikor leend.

Igen hasznos lenne, hogy necsak négy éves lovakat, hanem három sőt két évet betöltött csikókat is be vegyenek. Ez a tenyésztőkre nézve nagy haszon, a katonaságra pedig biztosítás leendene: anél épebb, jól táplált s szelid lovak kapására. Evégre fiscalis vagy kibérlendő jószágokban a két s három éves csikók nyáron át jó legelőn, télben pedig telepekben (depot) lennének mindig kezesítve negyedfél éves koráig, s akkor adatnának az ezredekhez. A kezesítés néhány köbőlől kitelő kenyérbe kerül, s darabjáérti azon néhány garas

jutalomba, mely a pásztoroknak adatik. Az így megkezesített csikóknak még a legelőn eszközendő hátasítása ha fokonként történik, oly könnyű, hogy egy ember egy pár fiuval egy nyáron át 200 – 300-at is meghátasíthat.

Miután a csikó a kenyeret elveszi, s a simogatást tűri: legyen előbb heveder s fék vagy kantár, később nyereg legyen az ember kezében, midőn neki kenyeret ad. Így ezen szerszámokkal megbarátkozván, atól sem fog egyik is félni vagy azért haragudni, ha a hevederrel fogják simogatni s azt hátára teszik. Az idomítás ezen első fokára lassankint eljutván, megint lassan s mentől kisebb fokokon keresztül kell előhaladni. A heveder előbb kétrét, azután egészen függjön vagy heverjen hátán, később reá kell csatolni, de minden szorítás nélkül, s a szorítás csak lyukonként eszközendő. Több napoknak kell eltelni, míg lassankint oda ér az idomítás, hogy a csikó jócskán megszorítva kényelmetlenség nélkül érezze magát s gond és félelem nélkül járkáljon szabadon s gyepeljen. Midőn enyire van, oly hevedert kell venni, melyen farmatring van; de ez koránsem alkalmaztatik úgy előbb egészen, hanem csak akor, midőn azt hátán s farkán elég jól szenved. — A nyeregnek hátarai tétele, felcsatolása, s megszorítása szintoly halkal s apródonként történjék. A lábnak kengyelbe emelése, kengyelnek megnyomása, nyereg veregetése, kengyelbei emelkedés, felállás, felülés s

megintí leszállás hasonlóan oly kicsiny fokozatokkal haladva történik, hogy a csikó minden meglepetés s aból eredő megrettenés nélkül érzi az igen könnyű lovas terhét hátán, s igen szívesen megy vele a kenyér s zab után bármere is, s apránként lovása által is magát akár hová vezeteti. E kezelésben fődolog, hogy a kezelő — mint már mondva van — soha az előhaladásnak legapróbb fokát se ugrálja át. Eben az siet leginkább, az halad legsebesebben, ki leglasabban lép előre.

Az is megjegyzendő: hogy egyszer sem kell ott kezdeni, hol az ember azelőtti órában vagy napon a kezelést végezte, hanem néhány fokozattal előbb. Ezen kezelés pepecselő, de koránsem kíván nagyon sok időt, ha az a mondottak szerint eszközölte. S keveset mondtam főnebb, miszerint egy pár ember néhány gyerekekkel egy nyár lefolyta alatt több száz csikót meghátasíthat, annyira hogy a katonák, negyedfél éves korukban, mondhatni, már idomítva vehetik kezökbe. Igen könnyíttetnék a kezelés, ha tudtul adatnék országszerint: miszerint három vagy négy év múlva egy ló sem vétetik be katona alá, mely nem kezes, azaz a simogatást teste minden részén nem állja, s lábát fel nem adja.

A két és három éveseknek vétele, s a mondottak szerinti legelőn tartása gazdaságos is. Különben egy ujonczlónak egy évi tartása most 41 frtba. Amelyek fél évig legelőn lennének, le-

gelőt, pásztorokat, felügyelőket, idomitókat, gyerekeket, szerszámokat, szoktatásrai kenyeret s zabot számítva, ezen fél évök 10 pg frtba sem jőne.

A mértéket tekintve, a két és három évesekre nézve természetes, hogy nem az akori hanem azon nagyságot kell felvenni, melyet hogy a vett csikó még elér, bizton lehet hinni. A kezelőknek szükséges figyelmeznők ara, hogy mentől kevésbé nemesített fajuk a csikók, anél kevésbé lehet növésőkre számítani.

A vételt illetőleg igen szükséges: a lehetőségig mindenkor a tenyésztőtől venni a lovat, s az üzerek mindenkor a tenyésztő rovására történő közbejöttét menyire csak lehet, eltávolítani.

Utóljára még megemlítem — mi az egésznek sükerét feltételezi — miszerint azon árból, hová a veendő ló sorozható, soha semmi szín alatt egy krajczárt se vonjanak le.

A haszonnak, ezen minden emberi iparkodás főcéljának, tehát az ipar főrugójának egyik czél-szerű alkalmazása: a jutalom s díjosztás. Ez ló-tenyésztést illetőleg is jól alkalmazva hatályteljes. Versenyben is a díj az, mi az egésznek alapmozgását eszközli. Díjaknak versenybeni elnyerhetése meglehetősen van a megérdemlés által feltételezve. Nem protectio ugyanis, nem enek vagy amanak szeszélye vagy izlése, hanem tény határoz. A herczeg lova ha inai nem bírják, elmarad, — s a díjt kénytelen minden protegáltak da-

czára is, a legkevésbé ismert vagy kedvelt egyén lovának engednie, hogy ha ez sebesebb s győzősebb lévén, előbb ér a célhoz. Igaz eszközölheti olykor lovas ügyessége vagy ügyetlensége s ármány is, hogy más lesz a nyertes, mint a melyik lehetne, vagy melyiknek lennie kellene. Azonban ez ritka, s magát utóbb kiegyenlítő eset. Egyébiránt tökéletes semmi sem lévén, a verseny mégis a lovak jóságának jó próbája marad. Azért a lötenyésztésre nagy s hasznos hatásu mindenütt, hol az divatozik. Hasznosb eredményű kétségenkívül, mint azon jutalmak, melyeket az ara megbízott vagy felhatalmazott urak, önkényök szerint osztogatnak. Amily bizonyos, hogy azon ló, mely kivált hosszú s ismételt futásban díjakat nyer, sebes is, győzős is, tehát jó ló: színtoly bizonytalan, hogy amely állatmutatásnál jutalmat kap, jó ló-e, fog-e jól és hosszason menni. A versenyben azt nézik, mi lóban a közvetlen cél, t. i. a menősségi képességet, u. m. győzősséget és sebességet, s azt jutalmazták, mi közvetlen jele s bizonyosága a jóságnak, azaz a menetelt. Csikók jutalmazásánál pedig anak csak közvetett bizonyosságát veszik, s s vehetik fel, t. i. hogy valjon olyan alkatu-e, mely jó menetelt, sebességet s tartósságot ígér. — Amaz tehát azt bizonyítja, hogy milyen, ez pedig, hogy milyennek látszik. De gyakorlatilag lehetlen sok lónak, kivált a szegényebb sorsuak lovainak sebesség, győzőség s erőbeni kipróbálása. Jutalommal buz-

ditás azonban szükséges lévén, egyéb nem marad fenn, mint a külső alak szerinti jutalmazás. Azonban a legjobbaknak látszó csikók jutalmazása történjék mindenkor a dológhoz legjobban értők s legrészhajthatlanabb egyének ítélete következtében.

Van még egy s azt hiszem főkörülmény, mely a fiatal lovak jutalmazását czélszerűvé s üdvössé teszi. E körülmény következő. Versenyben a díjak nemcsak a nyertes s a többi gyepre szálló lovak tenyésztésére erős tényezők, hanem feles más lovakéra is, melyek ha egy s más ok miatt nem futnak, vagy nem futhatnak is, de jó vadász-, utazó-, katoná- vagy hámoslovakká válnak, mi az egészre nézve tiszta haszon. A csikókra szánt jutalmak is mint tényezők működnek mindazon lovak előállítását illetőleg, melyeket gazdáik ama jutalom elnyerhetésének reménye fejében neveltek, kitelhető jól. Ezeket is különben nem, vagy legalább jól nem nevelik, s mecsevészett lovakká nőnek fel. Így pedig a jó tartás következtében különböző czélokra jól használható lovakká válnak.

Kétségbe nem hozható tehát, hogy a legjobb alkatu s fajú, s amellet legjobban tartott csikóknak adandó jutalom: egyik legsükelesb emeltyűje a lótenyésztés javításának.

Ezen jutalmakra nézve hasonlóan törvény által kellene kimondva lennie, hogy ő felsége enyi s enyi jutalmat adand minden évben az ara legérdeme-sebbeknek ítélendő csikók birtokosainak.

Ki lenne ugyanazon törvényben mondandó:

1. Miszerint csak paraszt, vagy oly nemes és polgár nevelhet s állithat ily jutalomra csikót ki, kinek urbérese vagy urbérései nincsenek.

2. Csak oly csikót állithatnak ezek ki, mely nálok született.

3. Azon csikó, mely drágábbért fedező mén-től, különben egyenlő minőségű csikók fölött első-séggel bir. Nemkülönben

4. Elsőséggel bir egyenlő csikók közt a jobban tartott tehát jobb állapotban lévő. Ezen jutalmazás-nak ugyanis egyik főczélja a jó tartás s ápolásrai serkentés.

5. Egyenlő származatu, kijeleltségű, s egyenlőn jól tartott két csikó közt az jutalmazandó, melynek birtokosa szegényebb, nagyobb lévén enek érdeme hogy csikóját jól ápolta.

Jutalmat nyerhetnének **1, 2, és 3 éves kancza és metszett csikók.** Kancza-csikók csak olyak kaphatnak jutalmat, melyek ha 3 évesek is, még csikójuk nem volt s még nincsenek hágatva. — Mén-csikókra nézetem szerint nem kell jutalmat tenni. Szegény embernek nincsen módja mén-csikót nevelni. Ha folyvást istálón tartja, a miatt romlik meg. Ha szabadba bocsátja, elrontja magát s másoknak is kárt okoz.

Ő felsége kegyelmétől függ, hogy menyi és minő jutalmakat kegyeskedendik határozni. Hasznosabb, több, mintsem nagy jutalmakat adni. Mert

anál jobb, mentőltöbb serkentetik; s szegényebb sorsnak nem nagy jutalom is serkentés.

A csikók jutalmazásán kívül igen hasznos lenne: törvény által határozni el, miszerint oly kanczák, melyek ara az évenként eszközzendő őszszeírásban mint országos ménnek alá méltók, beirvák; vagy bárkinek is jó mén által fődözött kanczáját se pénzbeli adóval meg ne rójják, se előfogatokra s más kényszerített munkára ne hajtsák.

Ezek azok, miket az anyira fontos lötenyésztés előmozdítására szükségesnek vélek. Meggyőződésem erős, mikint ha ezek létesülnek, az eredmény üdvös és fényes leend. De afelől is meg vagyok győződve: miszerint van e javallatnak néhány pontja, mely anyira lényeges, hogy azok nélkül a czél elérve koránsem, sőt teljesen megvétve lenne. Ezen pontokat kell azért leginkább figyelemre méltatni, s ohajtásunk és kérésünk főfeltételül tekinteni.

Ezen pontok következők:

1-ső és mindenekfeletti, hogy mind az országos ménnek, mindpedig a katonaló-vétel s a csikók jutalmazása körül törvénybe iktatni javaltak valóban is törvénybe menjenek.

2-dik hogy a javaltnál soha is, nem kevesebb

számban tartandó országos ménnek a határozott áron mindenkor az országban vétessenek.

3-dik hogy azok tehetősek kanczáit teljességgel ne fődözzék.

4-dik, hogy a határozott menyiségnél soha, se kevesebb se olcsóbb katonaló az országban ne vétessék.

Ha ezeket jó fejedelmünk kegyessége, s kormányának jó számitása következtében elérendjük: bizonyos, hogy rövid idő alatt kevés ország lesz Európában, mely aránylag több, s jobb lovat neveljen, s lovából több pénzt kapjon, mint honunk.

Zsibó, július 25. 1847.

Wesselényi Miklós s.k.

